

ustazalemi

№10/12 – 2025

Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы // // // // // // // // // //
// // // // // // // // // // Республиканский научно-методический журнал

KZ34VPY00055580

Жетісу облысы, Ескелді ауданы
"Айгөлек" бөбекжай-бақшасы МКҚК
"Заманауи тәрбие: ізденіс пен тәжірибе"

Басылымның кезеңділігі – ай сайын шығады

КУӘЛІК есепке қою, қайта есепке қою туралы
KZ34VPY00055580

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму
министрлігі Ақпарат комитетінде берілген

ТАҚЫРЫПТЫҚ БАҒЫТЫ:

білім беру саласындағы оқу-әдістемелік,
ғылыми-тәжірибелік, ақпараттық-сараптамалық,
педагогикалық инновациялық тәжірибелерді тарату
бойынша материалдар жариялау

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Айткалиева Г.Е. - бас редактор
Ақбулатов А.А. - философия докторы(phD)
Мутиев З.Ж. – философия ғылымдарының кандидаты,
доцент
Ергалиева Г.А. - педагогика ғылымының кандидаты
Кушеккалиев А.Н. - физико-математика, ғылымдарының
кандидаты, доцент
Сдиқова Г.Ж. - химия ғылымдарының кандидаты
Галимов М.А. - география ғылымдарының кандидаты
Серикова Л.С.- тарих ғылымдарының кандидаты
Айткалиева А.М. - педагог-басшы
Суетова А.Т. - педагог-шебер
Абугалиева А.А. - әдіскер
Казиханова Э.Б. – педагог-шебер, «Үздік педагог»
атағының иесі
Сагидуллина А.М. – педагог-зерттеуші, «Үздік педагог»
атағының иесі
Боранбаева Ж.М.- педагогика ғылымдарының магистрі
Турсаева А.Б.- педагогика ғылымдарының магистрі
Аманғалиева Г.Т. - редактор орынбасары
Сарсенғалиева Ә.Т. - редактор-түзетуші
Елтаева А.М. - редактор/жауапты хатшы
Сапиева Г.С. - техникалық редактор

*Материалдардың анықтығына авторлар жауапты
болады. Редакция материалдарды қабылдамауға құқылы.*

Периодичность издания – ежемесячно

СВИДЕТЕЛЬСТВО о постановке на учет, переручете
KZ34VPY00055580

Выдано Комитетом информации Министерства
информации и общественного развития Республики
Казахстан

ТЕМАТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ:

публикация материалов по распространению
учебно-методического, научно-практического,
информационно-аналитического, педагогического
инновационного опыта в области образования

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Айткалиева Г.Е. - главный редактор
Ақбулатов А.А. - доктор философии(phD)
Мутиев З.Ж. – кандидат филологических наук, доцент
Ергалиева Г.А. - кандидат педагогических наук
Кушеккалиев А.Н. - кандидат физико-математических
наук, доцент
Сдиқова Г.Ж. - кандидат химических наук
Галимов М.А. - кандидат географических наук
Серикова Л.С.- кандидат исторических наук
Айткалиева А.М. - педагог-лидер
Суетова А.Т. - педагог-мастер
Абугалиева А.А. - методист
Казиханова Э.Б. – педагог-мастер, обладатель звания
«Лучший педагог»
Сагидуллина А.М. – педагог-исследователь, обладатель
звания «Лучший педагог»
Боранбаева Ж.М.- магистр педагогических наук
Турсаева А.Б.- магистр педагогических наук
Аманғалиева Г.Т. - заместитель редактора
Сарсенғалиева Ә.Т. - редактор-корректор
Елтаева А.М. - редактор/ответственный секретарь
Сапиева Г.С. - технический редактор

*Ответственность за достоверность материалов несут
авторы. Редакция оставляет за собой право отклонять
материалы.*

Мазмұны/Содержание

<i>Сулейманова А.Ж.</i> «Дәстүрден нәр алған, заманмен үндескен тәрбие».....	1
<i>Байғалий М.</i> «Адал азамат тәрбиелеу – балабақшадағы тәрбиенің басты мақсаты».....	2
<i>Бекбосынова А.С.</i> «Балабақшада ұлттық ойындар арқылы тәрбие беру».....	6
<i>Колбаева А.Қ.</i> «Тәрбиеші кәсібіндегі шығармашылық пен этиканың маңызы».....	9
<i>Курманова Г.Б.</i> «Балабақшадағы тәрбиелік жұмыста ойын технологиялары мен жасанды интеллект синтезі».....	12
<i>Жексембаева М.С.</i> «Мектепке дейінгі білім беру процесінде жасанды интеллект технологияларын қолдану».....	15
<i>Мурат А.</i> «Бала бойында адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудың тиімді әдістері»....	19
<i>Турлыбаева У.Т.</i> «Ата-анамен бірлескен жобалық және шығармашылық жұмыстардың тәжірибесі».....	22
<i>Амирова А.Ж.</i> «Қазақстан елі мен жерінің тарихы».....	25
<i>Махамбетова Г.Б.</i> «Дидактические игры для учителя математики по развитию познавательной активности младших школьников на уроках математики».....	28
<i>Корнебаева Ш.К.</i> ««Қазақ тілі» пәні оқу бағдарламасындағы оқылым стратегияларын тиімді қолдану».....	32
<i>Денгелбай Ә.Қ.</i> «Жасанды интеллект негізіндегі ойындар мен интерактивті әдістердің тәрбиелік әлеуеті».....	35
<i>Айтбенова Ф.Б.</i> «Ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық іс-әрекетін ойын-жаттығулар арқылы дамыту».....	38

Бас редакторы: Айткалиева Гульмира Ержановна

ЖУРНАЛ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯ
МИНИСТРЛІГІ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ КҰРАЛДАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
БАҚЫЛАУ КОМИТЕТІ №KZ34VPY00055580 КУӘЛІГІ БЕРІЛДІ.
Айына 1 рет қазақ және орыс тілінде шығады. Таралымы 1000 дана.
Журнал «USTAZALEMI» баспаханасында басылды

*Сулейманова Асия Жаскадыровна
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
«Айгөлек» бөбекжай-бақшасы
Меңгеруші*

«Домбырамен күй шерту», «Аттың құлағында ойнау», «Аударыспак», «Күлкі ойыны», «Балалар ойыны», «Ақсүйек», «Тоғызқұмалақ», «Жұмбақ айтыс», «Асық ойнау» өте ерте заманда пайда болған. Мұның өзі біздің ата-бабаларымыздың ұлттық ойындарының ғасырлар бойы өмір сүргендігін айқын көрсетеді. Балалардың жиі ойнайтын ұлттық ойындары байқағыштыққа, қырағылыққа, батылдыққа. Ептілікке, шапшандыққа баулиды. Баланың ақыл-ойын дамытатын тәжірибелік маңызы зор тағы бір ойынның түрін – «он бір қара жұмбақ» деп атайды. Оның басты ерекшелігі есеп сұрақтарын қою арқылы баланың ойлау қабілетін дамытады. Бөбектерді тәрбиелеуде де ұлттық ойындардың берері мол. «Санмақ», «Жылдам айт», және тағы басқа тартымды ойындарды үйрету, тіл өнеріне негіз салады деп есептелген. Балалар негізінен ойын үстінде бір-бірімен тез тіл табысады. Ойынына қарап бала психологиясын аңғаруға болады. Бес саусақ бірдей емес дегендей, әр отбасынан шыққан балалардың мінез-кұлқы бірдей емес.

Ойын қиялына қанат бітіріп, ойын ұштап, өз бетімен іскерлікке, қысылған жерде дұрыс шешім қабылдауға тәрбиелейді. Жалпы ойынның қандай түрі болмасын, атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа, ауысып отырады. Ойынның өзі бала үшін білік пен тәлімнің қайнар көзі болып табылады. Балаларға ұлттық ойындарды үйретіп, оны жаңартып, өзгеше әр беріп өткізіп отыруды ата-аналар, тәрбиешілер естен шығармағандары абзал. Өйткені, бала ойнай да, ойлай білуі қажет.

Тәрбие – ұлт болашағының кепілі. Әрбір халықтың өскелең ұрпағына бағытталған тәлім-тәрбиесі сол ұлттың салт-дәстүрі мен рухани құндылықтарына негізделеді. Қазақ халқы үшін тәрбие – өмірлік мәні терең, киелі ұғым. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деген дана халқымыз бала тәрбиесіне ешқашан жеңіл-желпі қарамаған.

Бүгінгі таңда еліміз жаһандану мен цифрландыру дәуіріне қадам басып, жаңа өркениетке бет бұрған шақта тәрбие мәселесіне тың көзқарас қажет. Өйткені заман өзгергенімен, адамгершілік пен рухани құндылықтардың мәні ешқашан өзгермек емес. Сондықтан дәстүрлі тәрбиені заманауи талаптармен үйлестіру – уақыт талабы.

Дәстүрлі тәрбиенің негіздері

Қазақы тәрбиенің негізі – отансүйгіштік, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, ата-анаға адалдық, еңбекке деген сүйіспеншілік пен имандылық. Бұрынғы тәрбие жүйесінде балаға кішкентайынан жыр-дастандар, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер арқылы ақ пен қараны, жақсы мен жаманды ажыратуға үйреткен. Әжелеріміз бен аналарымыз бесік жыры арқылы баланың бойына мейірім мен махаббат, тыныштық пен сенім ұялата білген.

Биыл мектепке дейінгі білім мен тәрбие беру жүйесіде үлкен өзгеріс болды, бұл біртұтас тәрбиені оқу және тәрбиелеу үрдісіне енгізілуі.

Мұнда баланың дамуына үлкен мән берілген. Баланың жетекші іс-әрекеті ойын болғандықтан балаларды қазақ халқының ұлттық құндылықтарына, отбасылық құндылықтарға, патриоттық сезімге, мәдени-әлеуметтік нормаларға баулу, қауіпсіз мінез-құлқы қағидаларын қалыптастыру бойынша міндеттерді іске асыру үшін, күні бойы балалармен ұйымдастырылатын іс-әрекеттер ойын түрінде кіріктіріліп өтуі тиіс.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жас ерекшеліктері ескеріліп күні бойы физикалық белсенділігіне, музыканы тыңдауға, ән айтуға, мәтінді жаттауға, шулы аспаптарда ойнауға, басқа да музыкалық әрекеттерге уақыт бөлінгенді талап етеді. Күні бойы режимдік сәттерде Үлгілік оқу бағдарламасында айқындалған сөздік минимумді үйрету, ауызекі байланыстырып сөйлеуін дамыту, мәдениетті қарым-қатынасты игерту ұсынылып отыр.

Біздің «Айгөлек» балабақшасы 2011 жылдан бастап бірнеше ұрпақты тәрбиелеп үлгерді.

Бала тәрбиесі отбасынан бастау алатындықтан, ата-анамен жоспарлы түрде әртүрлі іс-шаралар ұйымдастырылып оң нәтижесін табуда.

Балабақшамызда оқу-тәрбие жұмысында мүмкіндігінше халықтық педагогиканы қолдануға тырысамыз.

Балалармен өткізетін іс-әрекеттер, ойындар бала қиялын қанаттандыруына, ой-өрісінің дамуына, танымын кеңейтуге көмегі тиетіндей етіп ұйымдастыруға күш саламыз. Тәрбиешілер білім жолында тынымсыз еңбек етіп, шығармашылық ізденуден, үйренуден жалықпайтын жандар болса ғана, табысқа жете алады. Бүгінгі жас ұрпақты тәрбиелеп қана қою аз, оны жан-жақты дамыту, жаңаша оқыту қажет.

Заман талабына сай тәрбие

Қазіргі кезде балалар сандық технологиялар мен интернет әлемінде өсіп келеді. Бұл – бір жағынан мүмкіндік болса, екінші жағынан қауіп. Осы ретте ұлттық тәрбиені цифрлық құралдар арқылы жеткізу – тиімді әдіс. Мысалы, балаларға арналған ұлттық мультфильмдер, анимациялар, интерактивті кітаптар мен қосымшалар арқылы ата-баба мұрасын қызықты жолмен ұсынуға болады.

Білім беру мекемелерінде де ұлттық дәстүрді насихаттаудың жолдары көбейіп келеді. Тәрбие сағаттары, ұлттық мерекелер, салт-дәстүрге негізделген ойындар мен шаралар балалардың бойына қазақы рух пен мәдениетке деген қызығушылықты қалыптастырады.

Ұрпақ сабақтастығы – басты негіз

Бүгінгі бала – ертенгі ел тұтқасы. Ұрпақ бойына ұлттық тәрбиені сіңіруде отбасы, балабақша, мектеп және қоғам бірлесе әрекет етуі тиіс.

Білім саласындағы өзгерістерді дұрыс қабылдап, білім берудің озық технологияларын меңгеріп, сауатты, заман талабына сай, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, патриоттық сезімі қалыптасқан бала тәрбиелеу – ол біздің басты міндетіміз деп білемін.

Себебі ұлттық тәрбие мен заманауи технологияларды қатар қолдану арқылы ғана біз заманмен үндескен, тамыры тереңге кеткен мықты ұрпақты қалыптастыра аламыз.

АДАЛ АЗАМАТ ТӘРБИЕЛЕУ – БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕНІҢ БАСТЫ МАҚСАТЫ

Байғалий Март

Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы

“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы

Әдіскер-тәрбиеші

Кіріспе

Қоғамның тұрақтылығы мен өркендеуі ең алдымен оның азаматтарының адами келбетіне, яғни адалдық, әділдік, жауапкершілік, еңбекқорлық, эмпатия сияқты құндылықтарды қаншалықты терең меңгергеніне байланысты. Бұл қасиеттердің негізі мектепке дейінгі шақта қаланады: дәл осы кезеңде баланың мінезінің іргетасы құрылады, әлеуметтік нормалар мен моральдық қағидаларды түсінуі басталады, «дұрыс» пен «бұрысты» айыру дағдысы қалыптасады. Сондықтан «адал азамат тәрбиелеу» – балабақшадағы тәрбие жұмысының өзегі әрі түпкі мақсаты.

Осы мақалада адалдық құндылығының теориялық-әдіснамалық негізі, мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбие жұмысының мазмұны мен формалары, ойын мен күнделікті тұрмыс арқылы құндылықты сіңіру жолдары, ата-анамен ынтымақтастық, инклюзивті ортада адалдықты қолдау, сондай-ақ бағалау-рефлексия жүйесі мен сабақтастық мәселелері жан-жақты қарастырылады.

Теориялық-әдіснамалық негіз

Адалдық – этикалық категория ғана емес, әлеуметтік капиталдың бір бөлігі. Психологияда моральдық дамуды түсіндіретін бірнеше ықпалды тұжырым бар:

- **Л. Кольберг** моральдық пайымдаудың сатыларын (алдын ала, конвенционалды, постконвенционалды) сипаттап, әлеуметтік нормаларды түсінудің жас ерекшелікпен күрделенетінін көрсетеді.

- **Б. Скиннер, А. Бандура** мінез-құлықтың қалыптасуында үлгі, күшейту, әлеуметтік үйрену механизмдерінің шешуші екенін дәлелдейді: бала ересектің (тәрбиеші, ата-ана) нақты әрекетін көшіру арқылы адал мінезді игереді.
- **У. Бронфенбреннер** экологиялық модель арқылы баланың дамуы микрожүйе (отбасы, балабақша), мезо-, экзо-, макрожүйелердің өзара ықпалымен жүретінін айтады. Демек, адалдық бір ғана «сабақта» емес, тұтас орта мен күн тәртібінің мәдениетінде қалыптасады.
- **Нелл Ноддингс** этикалық қатынастың жүрегі – қамқорлық пен сенім. Балаға құрмет пен жылы қатынас адалдыққа бастапқы «эмоциялық тірек» береді.

Қазақстандық білім беру құжаттары да (мектепке дейінгі білімнің мемлекеттік стандарты, үлгілік бағдарламалар, әдістемелік нұсқаулар) тәрбиенің тұтастығы, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың кірігуі, дамыта-тәрбиелеу ортасының қауіпсіздігі мен қолжетімділігін негізгі қағида ретінде бекітеді. Адалдық осы құндылықтардың түйінінде тұрады.

«Адал азамат» ұғымының мектепке дейінгі деңгейдегі мазмұны

Балабақша жағдайында адалдық мынадай мінез көріністері арқылы байқалады:

1. **Шыншылдық** – фактіні бұрмалаудан, өтірік айтудан тартыну;
2. **Әділдік** – кезек, ереже, жалпы келісімді сақтау;
3. **Жауапкершілік** – өз әрекеті үшін жауап беру, тапсырманы уақытында орындау;
4. **Еңбекқорлық пен ұқыптылық** – ортақ еңбекте үлесін қосу, ойыншықты орнына қою;
5. **Эмпатия және жанашырлық** – серіктесін сыйлау, сезімін ескеру;
6. **Сенімділік** – уәдені орындау, топтық келісімді бұзбау.

Бұл компоненттер бір-бірімен тығыз байланысты және күнделікті тұрмыс-күйде, ойын жағдайында, коммуникацияда, жобалық-шығармашылық әрекетте табиғи түрде дамиды.

Педагогикалық шарттар мен орта

Адалдық мәдениеті қалыптасуы үшін:

- **Модельдеу:** тәрбиешінің өз мінезі – басты үлгі. «Мен қателестім, кешіріңіздер» деп ашық айту – шынайылықтың нақты тәжірибесі.
- **Тұрақты ережелер:** топта 5–7 қысқа, түсінікті «алтын ереже» болуы (шындықты айту; кезек күту; бөлісу; рұқсат сұрау; ұқыпты болу; бір-бірін тыңдау; уәдені ұстау).
- **Қауіпсіз атмосфера:** жазалау емес, түсіндіру, қайта келісім, қалпына келтіруші тәсіл (restorative) басым.
- **Тілдік орта:** «адал», «шыншыл», «әділ», «сенім», «уәде», «кешірім» сөздері әрекетпен қатар жиі қолданылып, бала сөздік қорына енеді.
- **Көрнекі қолдау:** досжарнама бұрышы (жақсы іс фото-коллажы), «уәде ағашы», «адалдық қорабы» (қиындық туғанда хатын қалдыру), эмоция карталары.

Ойын – адалдықтың табиғи мектебі

Ойын – мектепке дейінгі баланың жетекші әрекеті, демек адалдық дағдылары ойында ең пәрменді қалыптасады.

Сюжетті-рөлдік ойындар: «Дүкен», «Кітапхана», «Дәрігер», «Қонақ күту» – ереже ұстану, кезек сақтау, «ақша беріп–тауар алу» сияқты адал алмасуды үйретеді.

Қимыл-қозғалыс ойындары: «Кім жылдам?», «Сақина салу», «Арқан тартыс» – жеңіс пен жеңілісті әділ қабылдау, ереже бұзбау құндылығын бекітеді.

Ережелі үстел ойындары: домино, лото, қарапайым стратегиялық ойындар – шынайы есеп беру, алдау-арбаудың әлеуметтік салдарын түсінуге мүмкіндік.

Қалпына келтіруші микросценарий: бала ережені бұзса, «не болды?», «кімге әсер етті?», «қалай қалпына келтіреміз?» сұхбатымен шынайы жауапкершілікке жетелейміз.

Күн тәртібі мен тұрмыстық еңбек арқылы құндылық қалыптастыру

Таңғы қабылдау: «Адалдық амандасуы» – «Бүгін мен шынайы боламын, уәдемді орындаймын» деген қысқа аффирмация.

Күзетші-бала (кезекші) міндеттері: дастарханға құрал қою, гүлдерді суару – жауапкершілік пен сенімділіктің күнделікті тәжірибесі.

Тазалық пен тәртіп: ойыннан кейін ортақ жинау – ортаға құрмет.

«Жақсы іс» журналы: бала өз жақсы ісін суреттеп, апта соңында бөліседі. Бұл – әлеуметтік нығайтқыш.

Әдеби ертегі, ұлттық мұра және әңгімелеу

Қазақ ертегілері мен аңыздары (Қожанасыр, Алдар көсе, еңбек туралы ертегілер) адалдық пен әділдікті көркем тілмен жеткізеді.

- Ертегіден кейін **«шын–өтірік» карталары** арқылы оқиғадағы әрекеттерді саралау.
- **Рөлдік драматизация:** «уәде берді – уәдесін бұзды – салдары» тізбегін сахналау.
- **Мәңгілік Ел, ұлттық құндылықтар** контексінде «үлкенді сыйлау», «қонақжайлық» нормалары адал қарым-қатынастың мәдени тәжірибесі ретінде бекітіледі.

Цифрлық этика мен медиа-адалдықтың бастамалары

Қазіргі баланың өмірінде экран бар. Балабақша деңгейінде де қарапайым цифрлық ережелерді енгізуге болады:

- **«Экран уақыты келісімі»:** уақыт өлшегіші, кезек, құрылғыны бөлісу.
- **«Шынайы–жалған» суреттер:** қарапайым визуал салыстыру (фильтрленген/фильтрсіз), «қате ақпарат» ұғымының бастамасы.
- **Құралға ұқыптылық:** «өзіндікі емес – рұқсат сұра» принципі.

Инклюзивті ортада адалдықты қолдау

ЕББҚ бар балалар үшін адалдық қағидалары көрнекі, қадамдық нұсқаулықпен, әлеуметтік әңгімелер (social stories) форматында беріледі:

- **Пиктограммалар:** «кезек күту», «тыңдау», «көмек сұрау».
- **Ы.Қ. (ынғайлы коммуникация):** бейтарап тіл, позитивті күшейту.
- **Құрдастар тьюторлығы:** бір баланың екіншісіне ережені еске салуы – өзара сенім мәдениеті.

Ата-анамен ынтымақтастық

Адалдық – үй мен балабақшада бірдей қолдау тапса ғана тұрақты мінезге айналады.

- **Ата-аналық келісім:** үйдегі «3 ортақ ереже» (өтірік айтпау; уәдені ұстау; затты орнына қою) балабақша ережелерімен сәйкестендіріледі.
- **Апталық рефлексия парағы:** «Бүгін мен шынайы болған сәтім...», «Кешірім сұрай алдым ба?» – баланың сөзін ата-ана жазады.
- **Мастер-класс:** ата-анамен «Қалпына келтіруші диалог» тренингі – кінәлі табудан гөрі салдарды түсіндіру, түзету жоспарын бірге құру.

Бағалау, бақылау және рефлексия

Мектепке дейінгі деңгейде сандық тест емес, сапалық бақылау тиімді:

- **Бақылау чек-парағы (айына 1 рет):**
 1. Кезекті сақтайды;
 2. Уәдені орындайды;
 3. Ойыншықты бөліседі;
 4. Шындықты айтады;
 5. Қателескенде кешірім сұрайды.Әр тармақ: «жиі», «кейде», «сирек» деп белгіленеді; еркін пікірге орын қалдырылады.
- **Портфолио:** «жақсы істер» суреттері, шағын әңгімелер, тәрбиеші ескертуі.
- **Баланың дауысы:** эмоция смайликтері арқылы өзін-өзі бағалау – «бүгін адал болу оңай болды ма? не кедергі болды?»

Қалпына келтіруші тәжірибе (restorative)

Ереже бұзылған жағдайда жазалаудан гөрі түзетуге бағытталған төрт қадам ұсынылады:

1. Оқиғаны фактімен атау («Мен ойыншықты сұрамай алдым»);
2. Эмоция мен әсерді тану («Досым ренжіді»);
3. Түзету қадамы («Қайтарып беремін, кешірім сұраймын, бөлісуді ұсынамын»);
4. Келесі жолға уәде («Алдымен рұқсат сұраймын»).

Бұл тәсіл шынайылық пен жауапкершілікті ішкі мотивацияға айналдырады.

Күнтізбелік-тақырыптық ендірудің үлгісі

Апталық тақырып: «Шындық пен сенім аптасы»

- **Дүйсенбі:** Ертегі «Шындықты айтқан батыр» (әңгімені талдау, «шын–өтірік» карталары).
- **Сейсенбі:** Сюжетті ойын «Дүкен» (ақша-сертификат, әділ алмасу, «қайтарым» түсінігі).
- **Сәрсенбі:** Шығармашылық жұмыс «Уәде ағашы» (әр бала өз уәдесін жапырақшаға жазады/суреттейді).
- **Бейсенбі:** Қимыл ойыны «Кезекпен өт» (тосын жеңіс/жеңіліс, әділдік сезімі).
- **Жұма:** Рефлексия шеңбері «Менің адал ісім» + ата-анаға хат.

Педагогтың кәсіби құзыреті

Адалдық тәрбиесі табысты болуы үшін тәрбиешіде:

- **Этикалық рефлексия** (өз мінез-құлқын талдау, қателігін мойындай алу);
- **Коммуникативтік шеберлік** (қалпына келтіруші сұхбат жүргізу, бала тілін түсіну);
- **Мәдени-ұлттық контентті интеграциялау** (қазақ ертегілері, мақал-мәтелдер);
- **Инклюзивті практикалар** (дифференциация, визуал қолдау);
- **Ата-анамен серіктестік** (ашықтық, бірізділік) құзыреттері болуы шарт.

Мектеппен сабақтастық

Балабақшадағы адалдық мәдениеті бастауыштағы «Әліппе», «Жаратылыстану», «Өзін-өзі тану» (құндылықтық модульдер), «Дене шынықтыру» пәндерімен табиғи жалғасуы тиіс. Бірізді құндылық тілін сақтау (ережелердің сәйкестігі, марапаттаудың ұқсас принциптері) – баланың құндылық тұрақтылығын күшейтеді.

Ықтимал қиындықтар және шешімдер

- **Ережені «сыртқы бақылау» деп қабылдау:** шешімі – ереже жасауды балалармен бірге жүргізу (қатысу – иелену сезімі).
- **Үлкендердің екіұшты үлгісі:** шешімі – педагогикалық ұжымда бірыңғай мінез-құлық кодексі.
- **Отбасындағы әркелкілік:** шешімі – ата-анамен тұрақты коммуникация, қысқа, нақты ортақ келісім.
- **Қызуқанды мінез/СӨБ (сенсорлық өңдеу ерекш.):** шешімі – тыныштандыру бұрышы, визуал кесте, қысқа нұсқаулық, сенсорлық үзіліс.

Қорытынды

Адал азамат тәрбиесі – бір реттік акция немесе «тәрбие сағаты» емес, балабақша өмірінің бүкіл құрылымын қамтитын мәдениет. Ол үлгі мен ереже, ойын мен еңбек, ертегі мен әңгіме, қалпына келтіруші диалог пен рефлексияның үйлесімінен туады. Егер балабақшада шынайылық пен сенім нормасы күнделікті тәжірибеге айналса, бала адалдықты сыртқы талап ретінде емес, ішкі құндылық ретінде қабылдайды. Сол кезде ғана біз «адал азамат» тәрбиелеу мақсатына жақындаймыз: уәдесін ұстайтын, шыншыл, әділ, жауапты, жанашыр тұлға – ертеңгі қоғамның берік өзегі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты (актуалды басылым).
2. Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Мектепке дейінгі ұйымдарға арналған әдістемелік нұсқаулар (жинақ).
3. Үлгілік оқу бағдарламасы (3–6 жас): Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту. – Нормативтік-әдістемелік құжат.
4. Lickona, T. *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New York: Bantam, 1991.
5. Kohlberg, L. *Essays on Moral Development, Vol. 1–2*. San Francisco: Harper & Row.
6. Bandura, A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
7. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
8. Noddings, N. *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press, 2003 (expanded ed.).
9. UNESCO. *Early Childhood Care and Education: Thematic Papers & Guidelines*. – Ерте жастағы тәрбие сапасы туралы халықаралық ұсынымдар.
10. *Restorative Practices in Early Childhood Settings: A Guide for Educators*. – Қалпына келтіруші тәсілдер бойынша практикалық нұсқаулық (педагогтарға арналған жинақ).
11. Қазақстан Республикасының ұлттық құндылықтарына негізделген тәрбие тұжырымдамасы (құжаттар жинағы).
12. Қазақ халық ертегілері: Антология. – Адамгершілік құндылықтарға арналған таңдаулы сюжеттер (балабақшада қолдануға бейімделген жинақ).

Бекбосынова Арай Советхановна
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші

Кіріспе

Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық, рухани және әлеуметтік дамуының іргетасы қаланатын ең маңызды кезең. Бұл жаста бала әлемді ойын арқылы таниды, өз іс-әрекетін, эмоциясын және мінезін ойын үстінде қалыптастырады. Сондықтан тәрбие мен оқыту процесінде ойынның орны ерекше.

Қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық ойындары — халқымыздың тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі мен дүниетанымын бейнелейтін асыл қазына. Ұлттық ойындар арқылы бала тек қимыл мен ептілікті ғана емес, **адамгершілік, ұжымшылдық, еңбекқорлық, ізгілік, патриоттық сезім** сияқты құндылықтарды бойына сіңіреді.

Сондықтан бүгінгі таңда балабақшада ұлттық ойындарды жүйелі түрде пайдалану – **тәрбие жұмысының басты бағыттарының бірі**. Бұл мақалада ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті, оларды қолдану жолдары және заманауи балабақша жағдайына бейімдеу тәсілдері қарастырылады.

1. Ұлттық ойын – халық педагогикасының ажырамас бөлігі

Қазақ халқының ұлттық ойындары – ұлттың өмір салты, дәстүрі мен рухани болмысының көрінісі. Әрбір ойынның өз тәрбиелік мағынасы бар.

Мысалы:

- **«Асық ату»** – мергендікке, ептілікке, есепке үйретеді;
- **«Тоғызқұмалақ»** – логикалық ойлау мен сабырлылықты дамытады;
- **«Арқан тарту», «Көкпар»** – күш пен ұжымдық рухты қалыптастырады;
- **«Алтыбақан»** – бірлік пен достықтың белгісі;
- **«Ақ серек, көк серек»** – батылдық пен шапшаңдыққа баулиды.

Ұлттық ойын – тек көңіл көтеру емес, ол — **тәжірибе мен тәрбиенің табиғи формасы**. Әрбір ойын арқылы бала ата-баба дәстүріне құрметпен қарауды, әділ жарысуды, бір-біріне қамқор болуды үйренеді.

2. Ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні

Ұлттық ойындардың тәрбиелік әлеуеті кең әрі көпқырлы.

2.1. Адамгершілік тәрбие

Ойын барысында балалар бір-біріне көмектеседі, кезек күтуді, достарын қолдауды үйренеді. Бұл – **ұжымшылдық пен сыйластыққа тәрбиелеудің тиімді жолы**.

2.2. Еңбек және дене тәрбиесі

Көптеген ұлттық ойындар қозғалысқа, төзімділікке, еңбекке баулиды.

Мысалы, «Сақина салу» ойынында ептілік қажет болса, «Арқан тарту» күшті талап етеді.

2.3. Ақыл-ой және логикалық даму

«Тоғызқұмалақ», «Орамал тастау», «Санамақ» сияқты ойындар логикалық ойлауды, есте сақтауды және шешім қабылдау қабілетін дамытады.

2.4. Эстетикалық және эмоциялық тәрбие

Музыкалық-ырғақты ойындар (мысалы, «Қара жорға», «Қарақат көз») балалардың есту, ырғақ сезімін және ұлттық өнерге сүйіспеншілігін арттырады.

2.5. Патриоттық және рухани тәрбие

Ұлттық ойындар арқылы бала туған жерін, халқын сүюді, елдік дәстүрге құрметпен қарауды үйренеді.

3. Балабақшадағы ұлттық ойындардың мазмұны мен түрлері

Балабақша бағдарламасында ұлттық ойындарды үш негізгі бағытта қолдануға болады:

3.1. Қимыл-қозғалыс ойындары

Бұл ойындар арқылы бала денесін шынықтырады, денсаулығын нығайтады.

Мысалы:

- «Арқан тартыс» – ұжымдық күш пен батылдыққа баулиды.
- «Қуыр-қуыр, қуырмаш» – саусақ моторикасын және сөйлеуді дамытады.
- «Асық ату» – көз дәлдігі мен ептілікті арттырады.

3.2. Интеллектуалды ойындар

Мақсат – баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын дамыту.

Мысалы:

- «Тоғызқұмалақ» (жеңілдетілген нұсқасы);
- «Кім жылдам ойлайды?» — ұлттық салт-дәстүрге қатысты сұрақтармен;
- «Санамақ», «Жаңылтпаш» — тіл дамытуға бағытталған.

3.3. Музыкалық және сахналық ойындар

Ұлттық әуендермен бірге өтетін ойындар баланың эстетикалық талғамын дамытады.

Мысалы:

- «Алтыбақан» — достық, өзара сыйластық сезімін тудырады;
- «Қара жорға» — би мәдениетін, ырғақ сезімін дамытады;
- «Қарақат көз» — эмоциялық байланыс пен қуанышты орта қалыптастырады.

4. Тәрбие жұмысында ұлттық ойындарды ұйымдастыру әдістері

Ұлттық ойындарды тиімді пайдалану үшін тәрбиеші келесі әдістемелік қағидаларды сақтауы тиіс:

1. **Ойынның тәрбиелік мақсатын айқындау.** Мысалы, «Арқан тарту» ойыны арқылы батылдық пен бірлік сезімін дамыту.
2. **Баланың жас ерекшелігін ескеру.** 3–4 жастағы балаларға қарапайым, қысқа ойындар; 5–6 жастағы балаларға күрделі және ережесі бар ойындар ұсынылады.
3. **Қауіпсіздік пен қозғалыс мәдениеті.** Балалар ойын кезінде жарақат алмауы тиіс.
4. **Ұжымдық және жеке қатысуды үйлестіру.** Әр бала белсенді рөлде болуға мүмкіндік алуы қажет.
5. **Қазақ тілінде жүргізу.** Ұлттық ойын – тіл үйретудің де тиімді құралы.

Мысал:

- «Сақина салу» ойынын өткізу кезінде балалар бір-бірінің қолын ұстау арқылы тактильдік қарым-қатынасқа үйренеді, бір-біріне сенім артады.
- «Кім шапшаң?» ойыны арқылы зейін, реакция жылдамдығы және достық қарым-қатынас қалыптасады.

5. Ұлттық ойындар мен заманауи технология синтезі

Бүгінгі цифрлық заманда ұлттық ойындарды жаңа форматта ұсынуға болады. Мысалы:

- Интерактивті тақта арқылы ұлттық ойындардың мультимедиялық нұсқасын пайдалану;
- Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалар арқылы қазақтың дәстүрлі ойындарын визуалды түрде көрсету (мысалы, асық ойындарын 3D форматта үйрету);
- Ұлттық ойынның виртуалды моделі арқылы балаларды қазақ мәдениетіне жақындату.

Мұндай тәсіл дәстүр мен заманауи технологияны ұштастырып, тәрбиелік процесті тиімді етеді.

6. Ұлттық ойындар арқылы рухани-адамгершілік тәрбие беру

Ұлттық ойындар – рухани тәрбиенің қайнар көзі. Ойын барысында бала шынайылықты, әділдік пен құрметті үйренеді.

Мысал ретінде:

- «Ақ серек, көк серек» ойынында жеңу мен жеңілу мәдениетін қалыптастыруға болады.
- «Тоғызқұмалақ» ойынында сабыр, төзім, алғырлық қасиеттер дамиды.
- «Асық ату» арқылы адал бәсекеге үйренеді.

Осындай ойындар баланың мінез-құлқын, қарым-қатынас дағдыларын, өмірге көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі.

7. Ұлттық ойындарды ата-аналармен бірлесіп өткізу

Ұлттық ойындардың тәрбиелік әсері ата-анамен бірлесіп ұйымдастырылғанда арта түседі.

Мысалы:

- «Отбасылық ойын күні» ұйымдастыру;
- Әкелер мен ұлдар арасында «Асық ату» жарысы;
- Аналар мен қыздар арасында «Орамал тастау» ойыны.

Мұндай іс-шаралар баланың ұлттық сана-сезімін арттырып қана қоймай, отбасындағы жылулық пен бірлікті нығайтады.

8. Ұлттық ойындарды қолданудағы тәрбиешінің рөлі

Тәрбиеші – ұлттық құндылықтың таратушысы, баланың ұлттық болмысын қалыптастыратын тұлға.

Тәрбиешінің міндеті:

1. Ұлттық ойындардың мәнін түсіндіру;
2. Баланың бойына ойын арқылы адамгершілік қасиеттерді сіңіру;
3. Балалар арасындағы қарым-қатынасты бақылау және реттеу;
4. Әр ойыннан кейін қорытынды жасау – кім қандай жақсы қасиет көрсетті.

Педагогтың шығармашылығы мен жылы қарым-қатынасы ұлттық ойынның рухын сақтап, балаларды қызықтыра түседі.

9. Ұлттық ойындардың нәтижелілігі мен тәрбиелік көрсеткіштері

Ұлттық ойындарды жүйелі қолдану нәтижесінде балада келесі қасиеттер қалыптасады:

- Ұжымшылдық және достық;
- Әділдік және төзімділік;
- Еңбекқорлық және табандылық;
- Мәдени қарым-қатынас дағдылары;
- Қазақ тілі мен мәдениетіне құрмет.

Мұндай көрсеткіштер тәрбиенің сапасын арттырып, мектепке дейінгі білімнің ұлттық мазмұнын күшейтеді.

Қорытынды

Балабақшада ұлттық ойындар арқылы тәрбие беру — жас ұрпақты халқымыздың дәстүрі мен мәдениетіне негізделген, рухани бай тұлға етіп тәрбиелеудің ең тиімді жолы.

Ұлттық ойындар арқылы бала:

- денесін шынықтырады,
- ой-санасын дамытады,
- мінезін қалыптастырады,
- елін, жерін сүюді үйренеді.

Бұл – ұлттық тәрбие мен заманауи педагогиканың тоғысқан тұсы. Тәрбиеші ұлттық ойындарды күнделікті іс-әрекетке жүйелі енгізсе, әр бала қазақ халқының асыл мұрасын бойына сіңіріп өседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасы (2023–2024 оқу жылы)*. – Астана: БІ. Алтынсарин ат. ҰБА, 2023.
2. Ушинский, К.Д. *Адам – тәрбие пәні*. – Алматы: Рауан, 2018.
3. Нұржанова, Ә. *Қазақтың ұлттық ойындары және тәрбиелік мәні*. – Алматы: Білім, 2021.
4. Әбілқасымова, А.Е. *Тәрбиенің теориясы мен әдістемесі*. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
5. Молдабеков, С. *Қазақ халық педагогикасы*. – Алматы: Мектеп, 2019.
6. Тұрыспекова, А. *Мектепке дейінгі ұйымдарда ұлттық ойындарды қолдану әдістемесі*. – Астана, 2022.
7. Балтабаева, Г. *Халық ойындары – ұрпақ тәрбиесінің негізі*. – Түркістан, 2018.
8. Қоянбаева, А. *Мектепке дейінгі ұйымдарда этнопедагогикалық тәрбие*. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
9. UNESCO. *Early Childhood Education and Cultural Heritage*. – Paris: UNESCO Publishing, 2020.

*Колбаева Ардақ Қанаиқызы
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші*

Кіріспе

Мектепке дейінгі тәрбие – тұлға қалыптасуының ең алғашқы және ең маңызды баспалдағы. Бұл кезеңде баланың дүниетанымы, қарым-қатынас мәдениеті, адамгершілік құндылықтары және шығармашылық қабілеттері қалыптаса бастайды. Осындай жауапты сәтте тәрбиешінің рөлі ерекше. Тәрбиеші – тек білім беруші емес, ол баланың жан дүниесіне жол таба білетін, рухани бағыт-бағдар беретін тұлға.

Қазіргі заманда тәрбиеші мамандығы педагогикалық шеберлікті ғана емес, **шығармашылық ойлауды, жоғары этикалық мәдениетті, және эмоциялық интеллектіні** талап етеді. Себебі бала тәрбиесінде шаблон мен бейқамдыққа орын жоқ – әрбір бала ерекше, әрбір жағдай жеке көзқарас пен шығармашылық шешімді қажет етеді.

Бұл мақалада тәрбиеші кәсібіндегі шығармашылық пен этиканың өзара байланысы, олардың мектепке дейінгі ұйымдағы тәрбиелік процестегі орны мен рөлі, сондай-ақ кәсіби дамудың негізгі бағыттары қарастырылады.

1. Тәрбиешінің кәсібі – ізгілік пен жауапкершілікке негізделген мамандық

Мектепке дейінгі тәрбиешінің ең басты міндеті – баланың жан-жақты дамуына қолайлы орта жасау. Бұл тек білім беру емес, **сезім, мінез, ойлау және қарым-қатынас мәдениетін** қалыптастыруды қамтиды.

Тәрбиеші:

- баланың ішкі әлемін түсіне алуы тиіс;
- ата-анамен серіктес қатынаста жұмыс істеуі керек;
- кәсіби және адамгершілік жауапкершілікті қатар алып жүруі қажет.

Тәрбиеші еңбегінің ерекшелігі – оның нәтижесі бірден байқалмайды. Бірақ дәл осы мамандық **адам болмысының негізін** қалыптастырады. Балабақшадағы бір жылы баланың бүкіл өмірге көзқарасына әсер етуі мүмкін. Сондықтан тәрбиеші еңбегі – рухани миссия.

2. Шығармашылық – тәрбиеші қызметінің жүрегі

2.1. Шығармашылық ұғымы

Шығармашылық – жаңа идеяны табу, қалыптан тыс ойлау, жаңа әдіс немесе тәсілді өмірге енгізу қабілеті. Балабақшада шығармашылық – бұл баламен қарым-қатынаста, ойын ұйымдастыруда, сабақ жоспарлауда және күнделікті жағдайды шешуде көрінеді.

2.2. Шығармашылық қызметтің бағыттары

- **Ойын арқылы оқыту:** Тәрбиеші бір ойынды бірнеше мақсатта қолдана білуі керек (мысалы, «Қарлы кесек» ойынын тіл дамыту, математика және эмоциялық реттеу үшін бейімдеу).
- **Көркем шығармашылық:** сурет салу, ертегі құрастыру, театрландыру, музыка арқылы баланың қиялын дамыту.
- **Жаңа технологияларды қолдану:** мультимедиялық ресурстарды, интерактивті құралдарды және жасанды интеллект элементтерін қолдану (мысалы, балаларға арналған қазақ тіліндегі дыбыстық ертегілер).
- **Импровизация:** күтпеген жағдайлар кезінде жылдам шешім табу (мысалы, бала жылап қалса немесе тапсырмаға қызықпаса, педагог жаңа тәсіл ойлап табуы тиіс).

Шығармашылық тәрбиешіні монотондылықтан құтқарып, жұмысқа шабыт береді. Мұндай педагог баланың қызығушылығын оятады, оның бойында зерттеушілік пен сенімділік қалыптастырады.

3. Этиканың тәрбиеші кәсібіндегі рөлі

3.1. Кәсіби этика ұғымы

Педагогикалық этика – бұл педагогтың мінез-құлқын, сөйлеу мәдениетін, қарым-қатынас стилін, сыртқы келбетін және ішкі ұстанымдарын реттейтін қағидалар жиынтығы.

Этика тәрбиешіге:

- өз іс-әрекетіне жауапты болуға;
- әр баланы тұлға ретінде құрметтеуге;
- әділдік пен төзімділікті сақтауға;
- кәсіби бедел мен сенімді арттыруға көмектеседі.

3.2. Негізгі этикалық қағидалар:

1. **Махаббат пен қамқорлық:** баланың әр әрекетін түсіністікпен қабылдау.
2. **Құрмет:** баланың пікірін елемей тастамау.
3. **Сабырлық:** әртүрлі мінезге шыдамдылық таныту.
4. **Әділдік:** барлық балаға тең көзқарас.
5. **Адалдық:** шынайылық – сенімнің негізі.

3.3. Этикалық мәдениеттің көріністері:

- дауыс ырғағы мен сөйлеу әдебі;
- қимыл-қозғалыс пен мимика;
- ата-ана мен әріптеспен қарым-қатынас стилі;
- эмоцияны басқара білу.

Тәрбиешінің этикалық мәдениеті баланың бойында **жақсылыққа ұмтылу, сыпайылық, риясыздық** сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастырады.

4. Шығармашылық пен этиканың өзара байланысы

Шығармашылық пен этика бір-бірінен ажырамайтын ұғымдар. Этикалық мәдениетсіз шығармашылық бағытсыз және мақсатсыз болар еді, ал шығармашылықсыз этика құр қағида түрінде ғана қалар еді.

Мысалы:

- Этикалық тәрбиеші баланың жеке кеңістігін құрметтейді, ал шығармашылық тәрбиеші сол баланың қызығушылығына сай жаңа әдіс табады.
- Этикалық тұрғыда сыпайы қарым-қатынас орнағанда, шығармашылық ойлар еркін пайда болады.
- Этикалық климат бар ортада педагогтар мен балалар арасында сенім артады, бұл ұжымдық шығармашылықтың көзіне айналады.

Осылайша, шығармашылық пен этика біріге отырып, **тәрбие процесін рухани және интеллектуалды тұрғыдан байытады.**

5. Тәрбиеші тұлғасының кәсіби дамуы

Тәрбиешінің кәсіби дамуы — үздіксіз процесс. Ол өз білімін үнемі жетілдіріп, тәжірибесін байытып отыруы керек.

Дамудың негізгі бағыттары:

1. **Өзін-өзі тану:** өз қабілетін, мінезін, әлсіз және күшті жақтарын түсіну.
2. **Кәсіби рефлексия:** өткен тәжірибені талдау арқылы жаңа шешім табу.
3. **Заманауи технологияларды меңгеру:** АКТ және ЖИ құралдарын қолдану.
4. **Психологиялық тұрақтылық:** күйзелісті басқару, позитивті ойлау.
5. **Эстетикалық мәдениет:** көркемдік талғам мен рухани үйлесім.

Шығармашылық тәрбиеші өз жұмысынан қуат алады, ал этикалық мәдениет бұл қуатты дұрыс бағытқа бұрады.

6. Шығармашылық пен этиканы дамыту жолдары

1. **Кәсіби шеберлік курстары мен семинарлар:** жаңа педагогикалық әдістерді меңгеру.
2. **Педагогикалық кеңестер мен пікірталастар:** тәжірибе алмасу.
3. **Шығармашылық байқаулар:** «Жылдың үздік тәрбиешісі», «Ертегілер әлемі» жобалары.
4. **Жеке рефлексия күнделігі:** әр сабақтан кейін өз жұмысына талдау жасау.
5. **Этика тренингтері:** қарым-қатынас мәдениетін жетілдіру.
6. **Менторлық жүйе:** тәжірибелі тәрбиешілердің жас мамандарға бағыт беруі.

7. Балабақша ұжымындағы этикалық және шығармашылық орта

Ұжым ішіндегі психологиялық климат та маңызды рөл атқарады.

- Ашықтық пен сенім болған жерде идеялар еркін айтылады.
- Шығармашылық жобалар мен ортақ ойындар педагогтар арасында ынтымақтастықты арттырады.
- Этикалық қағидалар сақталған ортада әр тәрбиеші өзін бағалы сезінеді.

Мысалы, ұжымда «Аптаның шабыт көзі» атты дәстүр енгізу – әр педагогтың шығармашылығын ынталандырудың тиімді әдісі.

8. Шығармашылық пен этика арқылы бала тұлғасын қалыптастыру

Бала – айна. Ол тәрбиешіден көргенін қайталайды. Егер тәрбиеші баламен мейірімді, әдепті, ашық қарым-қатынаста болса, бала да дәл солай әрекет етеді.

Шығармашылық тапсырмалар (ертегі құрастыру, сурет, музыка, театр) баланың ішкі әлемін ашып, өзіндік көзқарасын қалыптастырады. Этикалық тәрбие осы шығармашылық әрекеттерді **адамгершілік мәнмен** толықтырады.

Осылайша, тәрбиеші баланың тек ойлау қабілетін ғана емес, **жүрегін тәрбиелейді**.

Қорытынды

Тәрбиеші кәсібі – тек мамандық емес, бұл **жүрек қалауы мен адамгершілік миссиясы**. Бұл мамандықтың табысы білім көлемімен ғана емес, **шығармашылық көзқарас пен этикалық мәдениет деңгейімен** өлшенеді.

Шығармашылық – баланы қызықтырып, дамуға жетелейтін күш болса, этика – сол шығармашылықтың адамдық бағдарын сақтайтын негіз. Екеуі бірігіп, балабақшада рухани бай, мәдениетті, жауапты тұлғаның қалыптасуына жағдай жасайды.

Болашақ ұрпақтың мінезі мен құндылықтары дәл бүгінгі тәрбиешінің әрекетіне байланысты. Сондықтан әрбір педагог өз еңбегін **рухани миссия** ретінде қабылдауы керек: балаға тек білім емес, **ізгілік пен шабыт** беру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасы (2023–2024 оқу жылы)*. – Астана: Ы. Алтынсарин ат. Ұлттық білім академиясы, 2023.
2. Бейсенбаева, А. *Педагогикалық этика және кәсіби мәдениет*. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
3. Қоянбаева, А. *Мектепке дейінгі педагогика*. – Астана: Фолиант, 2022.
4. Әбілқасымова, А.Е. *Педагогикалық шеберлік және шығармашылық іс-әрекет*. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
5. Назарбаева, С. *Өзін-өзі тану: рухани-адамгершілік білім беру негіздері*. – Астана: Бәбек, 2018.
6. Maslow, A. *Motivation and Personality*. – New York: Harper & Row, 1987.
7. NAEYC. *Code of Ethical Conduct for Early Childhood Educators*. – Washington DC, 2020.
8. Rogers, C. *Freedom to Learn*. – Columbus: Merrill, 1969.
9. UNESCO. *Teacher Professionalism and Ethics in the 21st Century*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
10. Dewey, J. *Experience and Education*. – New York: Macmillan, 1938

БАЛАБАҚШАДАҒЫ ТӘРБИЕЛІК ЖҰМЫСТА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ СИНТЕЗІ

*Курманова Гулзат Болатовна
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші*

Кіріспе

Қазіргі мектепке дейінгі білім беру жүйесі балаларды тек оқуға емес, өмірлік дағдыларды меңгеруге, өз ойларын еркін жеткізуге, эмоцияларын басқаруға және жаңа технологиялармен дұрыс өзара әрекеттесуге үйретуді көздейді. ХХІ ғасырдың талабына сай тәрбиешілердің басты міндеті – дәстүрлі ойындық тәсілдерді заманауи цифрлық құралдармен, соның ішінде **жасанды интеллект (ЖИ)** технологияларымен ұштастыра қолдану.

Балабақшадағы ойын – бұл тек көңіл көтеру емес, ол баланың тұлғалық, әлеуметтік және танымдық дамуының өзегі. Ал ЖИ осы ойындық процесті жекелендіріп, әр баланың даму ерекшелігін ескеруге мүмкіндік береді. Екі бағыттың – **ойын технологиясы** мен **жасанды интеллекттің** синтезі тәрбиелік жұмысты жаңаша деңгейге көтеріп, бала дамуын кешенді қолдау жүйесін қалыптастырады.

1. Ойын технологияларының тәрбиелік әлеуеті

Ойын технологиялары — мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудағы ең тиімді құралдардың бірі. Олар баланың өз бетінше әрекет етуін, шығармашылық қабілеттерін, қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Негізгі функциялары:

- танымдық (білім, түсінік, зейін, есте сақтау, ойлау);
- тәрбиелік (адамгершілік, патриоттық, еңбексүйгіштік, ұжымшылдық);
- әлеуметтік (қарым-қатынас, бірлескен іс-қимыл, жауапкершілік);
- эмоционалдық (қуану, таңғалу, уайымдау арқылы сезім мәдениетін дамыту).

Мысалы:

- «Жақсы мен жаман» ойыны – мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру;
- «Сиқырлы сандар» – логикалық ойлауды дамыту;
- «Кім жылдам табады?» – зейінді, байқампаздықты арттыру;
- «Менің отбасым» – отбасы құндылықтарын сіңіру.

Ойын технологияларының басты артықшылығы – баланың белсенділігін ояту және өз тәжірибесі арқылы үйренуге жағдай жасау.

2. Жасанды интеллекттің тәрбиелік процеске ықпалы

Жасанды интеллект – ақпаратты талдап, баланың мінез-құлқы мен оқу үлгісін анықтап, педагогқа нақты шешім қабылдауға көмектесетін технология. Балабақша жағдайында ЖИ-ды **оқыту мен тәрбиелеу құралдары** ретінде қолдануға болады.

ЖИ қолдану бағыттары:

1. **Сөйлеу және тіл дамыту:** сөйлеуді танитын және дауыспен жауап беретін қосымшалар (мысалы, бала суреттегі жануарды атайды – бағдарлама дұрыс не бұрыс екенін көрсетеді).
2. **Эмоция мен мінез-құлықты талдау:** ЖИ баланың көңіл күйін, назарын, белсенділігін бақылай алады (жеке мәліметтерді жарияламай).
3. **Жеке траектория жасау:** әр баланың даму қарқынына қарай тапсырма деңгейін автоматты реттеу.
4. **Педагогқа көмек:** сабақ сценарийлерін, ертегілер мен тақпақтарды автоматты генерациялау.
5. **Ата-анамен байланыс:** баланың жетістіктері туралы қысқаша есептер мен ұсыныстарды дайындау.

Осылайша ЖИ педагогикалық процесті жеңілдетіп, тәрбиелеушінің назарын шығармашылық және эмоционалды қарым-қатынасқа аударуға мүмкіндік береді.

3. Ойын мен жасанды интеллекттің синтезі: жаңа формат

Синтез дегеніміз – дәстүрлі ойын әдістерін ЖИ технологияларымен үйлестіріп, тәрбиелік мақсатқа бағыттау.

Мысал 1. «Сөйлеуші сурет»

Мақсат: сөздік қорды және өз ойын айту қабілетін дамыту.

ЖИ дауысты таниды, сурет бойынша сұрақ қояды, бала жауап береді. Егер жауап дұрыс болса, сурет «күлімсірейді» немесе дыбыстық әсермен марапаттайды.

Мысал 2. «Ақылды достар» (эмоция ойыны)

Мақсат: баланың эмоцияларын тану және атау қабілетін қалыптастыру.

ЖИ экранда түрлі эмоциялық бейнелерді (қуаныш, таңғалу, қорқу) көрсетеді, ал бала сәйкес эмоцияны өз бетімен көрсетуге тырысады. Педагог нақты өмірлік жағдайлармен байланыстырады.

Мысал 3. «Табиғатты зерттейік»

Мақсат: экологиялық тәрбие.

AR/ЖИ қосымшасы арқылы бала орман немесе өзен көріністерін бақылайды, жануарлар мен өсімдіктер туралы сұрақтарға жауап береді.

Мысал 4. «Ертегі құрастыру»

Мақсат: шығармашылық және тілдік даму.

Педагог тақырып береді, ал ЖИ бірнеше нұсқа ұсынады. Балалар бірге толықтырып, ертегіні сахналайды.

4. Синтездің тәрбиелік артықшылықтары

1. **Жеке бағыт:** әр бала өз деңгейіне сай ойын тапсырмасын орындай алады.
2. **Қызығушылықты арттыру:** интерактивті дыбыс, анимация, диалог арқылы баланың мотивациясы жоғарылайды.
3. **Әлеуметтік-эмоциялық даму:** эмоцияны тану, достарымен бірге шешім қабылдау қабілеті дамиды.
4. **Қауіпсіз тәжірибе:** виртуалды ортада қауіпсіз сынап көру мүмкіндігі.
5. **Педагог пен ата-ана арасындағы байланыс:** нақты деректер арқылы баланың дамуын талдау жеңілдейді.

5. Этикалық және қауіпсіздік аспектілері

ЖИ құралдарын балабақшада қолдану кезінде басты назар **құпиялылық пен экран уақытына** бөлінеді.

- Баланың бейнесі мен дауысын сақтауға **ата-ана келісімі міндетті**;
- Тек офлайн немесе шектеулі онлайн жүйелер пайдалану қажет;
- Экрандық әрекет 10–15 минуттан аспауы тиіс;
- ЖИ тек көмекші рөл атқаруы керек, тәрбиешінің шешімін алмастырмайды;
- Мәдени сәйкестік – қазақ тіліндегі және ұлттық құндылықтарға негізделген мазмұнды қолдану.

6. Педагог рөлі және кәсіби өсу

ЖИ мен ойын технологиясын сәтті біріктіру үшін тәрбиеші:

1. Ойынның психологиялық-педагогикалық негізін жақсы білуі керек;
2. ЖИ құралдарын қолданудың этикасын меңгеруі тиіс;
3. Өзінің шығармашылық қабілетін арттырып, сабақ сценарийлерін бейімдей білуі қажет;
4. Ата-аналармен түсіндіру жұмыстарын жүйелі жүргізуі қажет.

Қысқаша мысал:

Тәрбиеші «Дыбысты тап» ойынын өткізеді. ЖИ дыбысты ойнатады, бала суреттен сәйкес нысанды көрсетеді. Ойын соңында тәрбиеші баланың зейінін, сөйлеуін, эмоциясын талдайды.

7. Инклюзивті тәрбие мен ЖИ

Ерекше білімді қажет ететін балалар үшін ойын технологиясы мен ЖИ синтезі ерекше тиімді.

- **Дауыспен басқарылатын ойындар** сөйлеу қабілеті шектеулі балаларға көмек болады;
- **Көрнекі реакциясы бар қосымшалар** назарды шоғырландыруға үйретеді;
- **Пиктограммалар мен аудио нұсқаулықтар** арқылы тапсырманы түсіну жеңілдейді.

Мысалы, логопедиялық топтағы балалар үшін ЖИ баланың айтқан дыбыстарын жазып, фонемалық дәлдігін көрсетеді.

8. Тәрбиелік жұмыстың нақты үлгісі

Тақырып: «Жақсылық жасау — жүректен»

Мақсаты: балаларды мейірімділікке, достыққа, көмек көрсетуге тәрбиелеу.

Барысы:

1. Педагог балалармен бірге мейірімді істер туралы әңгіме қозғайды.

2. ЖИ қолданылатын бөлік: «Ақылды дос» атты бағдарлама қысқа мультфильм көрсетіп, балалардан “Не істеді? Бұл жақсы іс пе?” деп сұрайды.
3. Балалар жауап береді, ал бағдарлама дауыс арқылы реакция білдіреді (қол шапалақтау, жылы сөз).
4. Кейін балалар «мейірімді іс» сахналайды.
5. Қорытындыда тәрбиеші ойын барысында байқалған жақсы мінездерді атап өтеді.

Бұл тәсіл баланың эмоциясы мен саналы іс-әрекетін бірлікте дамытады.

9. Болашақ бағыттар

ЖИ мен ойын синтезін дамытудың келесі кезеңдері:

- Қазақ тіліндегі арнайы ерте жастағы білім беру қосымшаларын әзірлеу;
- Педагогтарға арналған қысқа онлайн курстар мен тренингтер;
- Балабақша мен ата-ананың бірлескен «ақылды ойын алаңы» жобалары;
- Интерактивті домбыра, ұлттық ертегі чат-боттар сияқты мәдени бағыттағы ЖИ құралдарын дамыту.

Қорытынды

Балабақшадағы тәрбиелік процесте ойын технологиялары мен жасанды интеллект синтезі – баланың дамуына кешенді әсер ететін заманауи шешім. Бұл бағыт баланың тұлғалық, тілдік, әлеуметтік және эмоциялық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Алайда технология ойынның табиғи ролін алмастырмауы тиіс. ЖИ – тек көмекші, ал басты тұлға – **тәрбиеші мен бала арасындағы тірі қарым-қатынас**. Дұрыс үйлесім табылған жағдайда бұл синтез мектепке дейінгі тәрбиені жаңа деңгейге көтеріп, инновациялық әрі адамгершілікке негізделген орта қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасы (2023–2024 оқу жылы)*. – Астана: БІ. Алтынсарин ат. ҰБА, 2023.
2. UNESCO. *Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers*. – Paris: UNESCO, 2021.
3. UNICEF. *Policy Guidance on AI for Children*. – New York: UNICEF, 2021.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Center for Curriculum Redesign, 2019.
5. NAEYC. *Technology and Interactive Media as Tools in Early Childhood Programs*. – NAEYC, 2020.
6. Әбілқасымова, А.Е. *Білім беру процесінде инновациялық технологияларды қолдану*. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
7. Қоянбаева, А. *Мектепке дейінгі ұйымдарда ойын технологияларын пайдалану әдістемесі*. – Астана, 2021.
8. Alimisis, D. *Educational Robotics and AI in Early Childhood Education*. – Springer, 2020.
9. Livingstone, S., & Blum-Ross, A. *Parenting for a Digital Future*. – Oxford University Press, 2020.
10. OECD. *AI and the Future of Learning: Expert Papers*. – OECD Publishing, 2022.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Жексембаева Меруерт Серикқызы
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші

Кіріспе

Қазіргі цифрлық дәуірде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары мектепке дейінгі ұйымдардағы оқу-тәрбие процесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік беріп отыр. ЖИ – үлкен деректерді талдап, үлгілерді танып, болжам жасай алатын және жекелендірілген ұсыныстар ұсынатын технологиялар жиынтығы. Балабақша жағдайында ЖИ ойын-оқыту ортасын байытып, баланың тілін, ойлауын, әлеуметтік-эмоциялық дағдыларын дамытуға, педагогқа бақылау-мониторингті жеңілдетуге, ата-анамен кері байланысты сапалы етуге көмектеседі. Сонымен бірге балалардың құпиялылығы, қауіпсіздігі мен экран уақыты секілді мәселелерді мұқият басқару талап етіледі. Бұл мақалада ЖИ-ды мектепке дейінгі ұйымдардағы процесіне енгізудің мақсат-міндеттері, мүмкіндіктері, тәуекелдері, ұйымдастыру моделі, сабақ сценарийлері, мониторинг тәсілдері және енгізу кезеңдері жүйелі түрде ұсынылады.

1. ЖИ қолданудың мақсаттары мен қағидаттары

Мақсаттар:

1. Ойын арқылы оқытуды жекелендіру (баланың даму қарқыны мен қызығушылығына сай).
2. Ерте диагностиканы дерекке негіздеу (сөйлеу, зейін, жады, ұсақ моторика).
3. Инклюзивті қолдау (ЕББҚ бар балаларға қолжетімді тапсырмалар, баламалы коммуникация).
4. Педагог еңбегін жеңілдету (жоспарлау, материал генерациялау, портфолио жинақтау).
5. Ата-анамен әріптестікті нығайту (дер кезінде, түсінікті кері байланыс).

Қағидаттар:

- «Балаларға қауіпсіздік алдымен» (privacy-first);
- Ойын-орталықты және қатысымдық бағыт;
- Экраннан тыс белсенділікке басымдық;
- Мәдени және тілдік сәйкестік (қазақ тілі, жергілікті құндылықтар);
- Адам-үйлесімділік (педагог – шешім қабылдаудың өзегі).

2. Қандай ЖИ технологиялары және қайда пайдалы?

1. **Сөйлеуді тану және синтез (ASR/TTS).** Дыбыстық нұсқаулық, фонематикалық естуді дамыту, ертегіні «дауысқа салу», логопедиялық жаттығуларды тіркеу.
2. **Көру-компьютерлік жүйелер (computer vision).** Пішін/түсті тану ойындары, қимыл-қозғалысқа жауап беретін интерактивті қабырға, моториканы бақылау (қарапайым сенсорлы камералармен).
3. **Бейімделген оқыту қозғалтқыштары.** Баланың жауап уақыты, қателер үлгісі бойынша келесі тапсырманы автоматты реттеу.
4. **Табиғи тіл өңдеу (NLP)-көмекші.** Педагогқа арналған конспект/өлең/ертегі генерациясы, ата-анаға арналған түсіндірме мәтіндерді қысқарту. Балаларға арналған чат-боттарды тек ересек бақылауымен және шектеулі сценариймен қолдану.
5. **«Ақылды» ойыншықтар мен робототехника (low-AI).** Bee-bot деңгейіндегі маршруттау, дауысқа жауап беретін қуыршақтар – тілдік, кеңістіктік ойлау мен себеп-салдар байланысын күшейтеді.
6. **Аналитика панельдері.** Топтық белсенділік, қатысу, тапсырма қиындық деңгейі туралы құпияландырылған деректер.

3. Ойын-оқытуға интеграция мысалдары

Сөйлеу және сауат алдылығы:

- «Сиқырлы дыбыстар» ойыны: планшетте бала суретті атайды, ASR дұрыс дыбыстауды белгілейді, TTS буынға бөледі. Экраннан кейінгі кезеңде – нақты текшелермен буын құрастыру.

Математика және логика:

– «Ақылды дорба»: камера пішіндерді «көреді», балаға «дөңгелекті табу» тапсырмасы беріледі. Қолымен ұстап көру, салыстыру – негізгі бөлік.

Әлеммен танысу:

– «Жыл мезгілдері»: бейімделген сұрақ-жауап – бала фотосуреттен «күз» белгілерін табады, кейін аулада жапырақ жинау (экранның тыс) тапсырмасы.

Әлеуметтік-эмоциялық даму:

– Эмоцияны тану карточкалары: камера жүздегі эмоцияны емес, **карточкадағы** пиктограмманы «таниды» (баланың бет-бейнесін өңдеуді шектеу үшін). Бала «қуаныш», «таңғалу» жағдайларын рөлдік ойын арқылы көрсетеді.

Инклюзия:

– Бейімделген интерфейс: ірі пиктограммалар, TTS нұсқаулық, альтернативті коммуникация тақталары (PECS-үйлесімді), тапсырма ұзақтығын ЖИ қысқартады/ұлғайтады.

4. Педагогқа арналған ЖИ-көмекші сценарийлері

– **Жоспарлау:** оқу мақсаттарына сай күнтізбелік-тақырыптық жоспар нобайын құру, сосын педагог тарапынан жергілікті мазмұнмен толықтыру.

– **Материал дайындау:** қазақ тілінде жаңылтпаш/санамақ нұсқаларын тудыру, тапсырмаларды деңгейлеп беру.

– **Бақылау-портфолио:** ЖИ баланың жұмыстарына қысқа сипаттама (тек педагогқа көмек ретінде) ұсынады; финалдық бағалауды педагог қояды.– **Ата-анаға хабарлама:** апта соңында қысқаша «үйде қолдау» парақшасын қалыптастыру (экранның тыс ойын-жаттығулар тізімімен).

5. Қауіпсіздік, этика және денсаулық

Негізгі тәуекелдер:

– Дербес деректердің қорғалуы (фото/дауыс/биометрия);

– Алгоритмдік бұрмалану (bias);

– Артық экран уақыты;

– Коммерциялық мазмұн/жарнама әсері;

– Педагог рөлін «автоматтандыруға» ұмтылу.

Саясаттар мен safeguards:

1. **Минимум дерек, максимум қорғаныс:** биометриялық өңдеуден бас тарту немесе жергілікті құрылғыда офлайн өңдеу; ата-ана келісімі.

2. **Мақсат-шектеу:** ЖИ тек оқу мақсатында; жарнамасыз closed-environment.

3. **Экран уақыты:** мектепке дейінгі жаста экран – қысқа, үздіксіз емес блоктар; әр блоктан кейін қозғалыс/сенсорлық іс-әрекет.

4. **Ашықтық:** педагог ата-анаға қолданылған ЖИ функцияларын түсіндіреді, дерек ағындарын көрсетеді.

5. **Педагог үстемдігі:** ЖИ – ұсыныс беруші, шешімді адам қабылдайды.

6. **Мәдени сәйкестік:** қазақ тіліндегі мазмұн, жергілікті ертегі-ән, ұлттық ойындар.

6. Ұйымдастыру моделі: «Бала – Педагог – Ата-ана – Қауіпсіз орта»

Бала деңгейі: ойын, қимыл, зерттеу. ЖИ тек қызықтырушы және бейімдеуші элемент.

Педагог: оқу мақсатын қояды, ЖИ құралын таңдайды, нәтижені интерпретациялайды.

Ата-ана: үйдегі қолдауды қамтамасыз етеді (қағаз-қалам, құм, су ойындары), экраннан тыс тапсырмаларды орындайды.

Орта: қауіпсіз желі, құрылғыларды ортақ пайдалану ережесі, дерек сақтау саясаты, «ақ тізім» контент.

7. Сабақ үлгілері (қысқаша сценарийлер)

Сабақ 1. «Қазақтың төрт түлігі» (тіл және дүниетаным, 20–25 мин)

– Кіріспе (5 мин): нағыз ойыншықтармен түлік атауы.

– ЖИ-көмек (5–7 мин): TTS қазақша жұмбақ айтады, бала жануарды табады.

– Қимыл-ойын (7–8 мин): жануардың жүрісін көрсету.

– Рефлексия (3–5 мин): ЖИ қысқа аудиожинақ жасайды (балалар дауысы **жазылмайды**, тек педагогтың белгілері).

Сабақ 2. «Пішіндер қаласы» (логика және моторика, 25–30 мин)

– Сюжет: қала құрылысы.

– ЖИ-көрнекілік: камера үстелдегі пішінді «таниды», дұрыс салынғанын иконкамен белгілейді.

– off-screen кезең: нағыз тастамнан құрастыру, өлшеу-салыстыру.

Сабақ 3. «Ертегі зертханасы» (сөйлеу, қиял, 20 мин)

– ЖИ-генерация (педагогқа): «Ақсүйек» ойыны мотивімен 4 сөйлемдік сюжет нобайы.

– Балалар рөлдік ойыны, соңында сурет салу.

– Қорытынды: ата-анаға «үйде жалғастыру» парағы.

8. Мониторинг және бағалау

Көрсеткіштер:

– Тілдік прогресс (сөздік қоры, дыбыстау дәлдігі);

– Әлеуметтік-эмоциялық дағдылар (кезек күту, бөлісу, өз-өзін реттеу);

– Қимыл-моторлық дағдылар;

– Қатысу және қызығу көрсеткіштері.

Әдістер:

– Қысқа бақылау кестелері (rubric) – ЖИ көмегімен автоматты толтыру нұсқасы бар, бірақ соңғы тексеріс педагогта;

– Деректі триангуляция: педагог бақылауы + ата-ана кері байланысы + өнімдер (апликация, сурет, мүсін);

– Деректерді құпияландыру және агрегаттау.

9. Инклюзивті білім беруде ЖИ

– ААС (баламалы және қосымша коммуникация): пиктограмма-дауыстау жүйелері;

– Сенсорлық профильге бейімдеу: дыбыс/жарық қарқындылығын реттеу;

– Қайталау-қысқару: назар тұрақтылығы төмен балаларға микро-тапсырмалар;

– Қозғалыс ойындары: камера-реакциялы экранды қолданса, бала бет-бейнесін емес, **қолындағы карточканы** тануға баптау.

10. Цифрлық гигиена және экраннан тыс баланс

– «3-ке 7» ережесі (шартты мысал): 3 мин экран – 7 мин белсенді ойын;

– Көзге арналған жаттығулар;

– Даладағы бақылау (жапырақ, құм, су), ұсақ моторика (құм терапиясы элементтері), ұлттық ойындар (асық, арқан тарту).

11. Педагогтарды қолдау және даму

– Қысқа micro-PD модульдер:

1. ЖИ-дың негіздері және этикасы;

2. Жоспарлауда ЖИ-көмек;

3. Дерек қауіпсіздігі;

4. Инклюзияға адаптация.

– Әр модульге практикалық тапсырма: өзінің сабағына ЖИ-ды қосып, тәуекел талдауы мен ата-анаға түсіндірме дайындау.

12. Инфрақұрылым және құрал таңдау критерийлері

– Қазақ тілін толық қолдау (TTS/ASR сапасы);

– Офлайн немесе шектеулі онлайн режим;

– Жарнамасыз, дерек жинауды шектейтін саясат;

– Пайдаланудың қарапайымдылығы (1-2 қадамда іске қосу);

– Қолжетімділік (мүгедектігі бар балаларға арналған опциялар);

– Құқықтық сәйкестік (жергілікті дерек сақтау талаптары).

13. Енгізу кезеңдері (жол картасы)

1-кезең: Дайындық (1–2 ай).

– Қажеттілікті талдау; құралдарды салыстыру; ата-ана келісім үлгілерін әзірлеу; саяси-процедуралық құжаттар (ЖИ қолдану регламенті).

2-кезең: Пилот (2–3 ай).

– 1–2 топта іске қосу; тәуекел журналын жүргізу; экран уақыты мен off-screen балансын бақылау.

3-кезең: Кеңейту (семестр).

– Педагогқа коучинг; құрал санын арттырмай, мазмұн сапасын тереңдету; мәдени-ұлттық контентпен байыту.

4-кезең: Бағалау және тұрақтандыру.

– Нәтижелерді талдау; ата-ана-педагог фокус-топтары; жақсарту жоспары.

14. Жиі қойылатын сұрақтарға қысқа жауаптар

- **ЖИ баланың орнына ойланбай ма?** Жоқ. ЖИ – тек көмекші. Негізгі жұмыс – баланың қимылы, қарым-қатынасы, шығармашылығы.
- **Экран көп болмай ма?** Әр әрекет қысқа, міндетті түрде қозғалыс/сенсорлық кезеңмен теңгеріледі.
- **Дерек қауіпсіз бе?** Биометриядан бас тарту, офлайн/жергілікті өңдеу, ата-ана келісімі – міндетті.
- **Қазақ тілі қолдау таба ма?** Құрал іріктеудің негізгі критерийі – қазақ тіліндегі сапалы дауыс және мәтін қолдауы, ұлттық мазмұнмен интеграция.

Қорытынды

Жасанды интеллект мектепке дейінгі білім беру процесін жекелендіріп, ойын-оқытуды дерекке негізді етіп, педагог пен ата-ананың серіктестігін нығайта алады. Бірақ бұл тек қана технология туралы емес – бұл баланың әл-ауқаты мен қауіпсіздігін бірінші орынға қоятын, мәдени-тілдік сәйкестікті сақтайтын, экраннан тыс бай тәжірибені басым көретін жаңа педагогикалық мәдениет туралы. Дұрыс таңдалған құралдар, айқын саясаттар және білікті педагог – ЖИ әлеуетін бала игілігіне бағыттаудың негізгі шарттары.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *2023–2024 оқу жылындағы жалпы орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқау хат*. Астана: БІ. Алтынсарин ат. ҚР Ұлттық білім академиясы, 2023.
2. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. Paris: UNESCO, 2023.
3. UNICEF. *Policy Guidance on AI for Children*. New York: UNICEF, 2021.
4. OECD. *AI in Education: Challenges and Opportunities for Teaching and Learning*. Paris: OECD Publishing, 2021.
5. WHO. *Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children under 5 years of age*. Geneva: World Health Organization, 2019.
6. ISTE & Education Leaders. *ISTE Standards for Educators (Updated)*. ISTE, 2022.
7. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Center for Curriculum Redesign, 2019.
8. Luckin, R. et al. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson, 2016.
9. Popenici, S., & Kerr, S. *Exploring the impact of AI on teaching and learning in higher education. Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, 12(22), 2017.
10. Livingstone, S., & Blum-Ross, A. *Parenting for a Digital Future: How Hopes and Fears about Technology Shape Children's Lives*. Oxford University Press, 2020.
11. Alimisis, D. *Educational Robotics in the Classroom: Tools for Supporting STEM Education in Early Childhood*. Springer, 2019.
12. NAEYC & Fred Rogers Center. *Technology and Interactive Media as Tools in Early Childhood Programs Serving Children from Birth through Age 8*. NAEYC Position Statement, 2012 (reaffirmed 2020).

БАЛА БОЙЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Мурат Армангул
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші

Кіріспе

Қазіргі қоғамның даму кезеңінде баланың тұлғалық қалыптасуына, оның рухани-адамгершілік құндылықтарын тәрбиелеуге ерекше назар аударылуда. Елдің болашағы – ұлттың рухани деңгейіне байланысты. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбие мен білім беру тек танымдық дағдыларды қалыптастырумен шектелмей, ең алдымен **адамгершілік тәрбиені** жүзеге асыруға бағытталуы тиіс. Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлға ретінде қалыптасуының ең маңызды сатысы. Осы уақытта баланың мінезі, әдеттері, әлеуметтік дағдылары және моральдық ұстанымдары қаланады. Бұл үдерісте тәрбиеші басты рөл атқарады. Тәрбиешінің міндеті – баланың жүрегіне ізгілік дәнін егіп, оның бойында мейірімділік, әділдік, сыпайылық, қамқорлық сияқты **адамгершілік құндылықтарды** қалыптастыру.

Адамгершілік құндылық ұғымының мәні

Адамгершілік құндылықтар – бұл адамның қоғамда өмір сүруі үшін қажет рухани-мәдени нормалар мен ережелер жиынтығы. Оларға **мейірімділік, адалдық, әділдік, жауапкершілік, сыйластық, қамқорлық, үлкенге құрмет, кішіге ізет, еңбекқорлық, шыншылдық** жатады.

Психолог Л. С. Выготскийдің айтуынша, баланың адамгершілік санасы алдымен сыртқы әлеуметтік тәжірибе арқылы қалыптасады: ересектердің сөзі, ісі, бағасы мен үлгісі арқылы бала ішкі мінез нормасын бойына сіңіреді. Яғни, бала көргенін қайталайды, сондықтан тәрбиешінің және ата-ананың жеке үлгісі – адамгершілік тәрбиенің ең басты әдісі.

Адамгершілік тәрбиенің мақсаты мен міндеттері

Мақсаты:

Бала бойында жалпыадамзаттық және ұлттық моральдық құндылықтарды қалыптастыру, қоғамға пайдалы, жауапты, ізгі ниетті тұлға тәрбиелеу.

Міндеттері:

1. Баланың жағымды мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру;
2. Мейірімділік пен өзара көмекке баулу;
3. Отбасы, ұжым, қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіндіру;
4. Ұлттық салт-дәстүр мен мәдениетке құрмет сезімін тәрбиелеу;
5. Эмпатия мен өз әрекетінің салдарын түсіне білуге үйрету.

Адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудың тиімді әдістері

Мектепке дейінгі жастағы балалармен жүргізілетін адамгершілік тәрбиесінің әдістері баланың жас ерекшелігіне, эмоционалдық дамуына және іс-әрекет түрлеріне бейімделуі керек. Төменде тәрбиешілер қолдана алатын ең тиімді әдістер келтірілген.

1. Үлгі көрсету және жеке мысал әдісі

Бала ересектердің іс-әрекетін бақылай отырып, мінез-құлықтың үлгісін алады. Сондықтан тәрбиеші әрқашан мәдениетті сөйлеу, сыпайы қарым-қатынас, уәдеге беріктік, әділдік арқылы балаға өнеге көрсетуі қажет.

Мысалы:

- Тәрбиеші өз қателігін мойындап: «Кешіріші, мен де кейде шатасамын» десе, бала шынайылық пен кешірімнің үлгісін көреді.
- Топтағы ойын кезінде тәрбиеші ережені бәріне бірдей қолданса – әділдік сезімі дамиды.

Тиімділігі: балада сенім, құрмет, әділдік ұғымы орнығады.

2. Әңгімелесу және сұхбат әдісі

Моральдық жағдайлар мен өмірлік мысалдарды талқылау арқылы бала жақсы мен жаманның айырмасын түсінеді.

Мысалы, «Егер сенің досың ойыншығыңды сындырса не істер едің?», «Неліктен өтірік айту дұрыс емес?» сияқты сұрақтар баланың ойлануына мүмкіндік береді.

Өңгімелесу барысында тәрбиеші:

- Бала ойын тыңдап, дұрыс шешімге жетелейді;
- Қиын жағдайды рөлдік түрде талдауға мүмкіндік береді;
- Адамгершілік ұғымдарды (адалдық, көмектесу, әділдік) түсіндіреді.

Тиімділігі: бала өз ойын айтуға, пікір білдіруге және моральдық пайымдауға үйренеді.

3. Көркем әдебиет пен ертегілер арқылы тәрбиелеу

Халық ауыз әдебиеті мен заманауи шығармалар бала жүрегіне ең жақын әсер ететін құрал. Ертегілер, әңгімелер мен өлеңдер арқылы бала жақсылық пен жамандықты салыстыра біледі.

Мысалы:

- «Алдар көсе» – ақылдылық пен әділдікті үйретеді;
- «Жомарт пен сараң» – мейірімділік пен жомарттықтың мәнін түсіндіреді;
- «Мақта қыз бен мысық» – кешірім мен достықтың үлгісі.

Оқудан кейін балалармен сұрақ-жауап, сахналау, сурет салу ұйымдастыру – әсерді бекітудің тиімді жолы.

Тиімділігі: көркем образ арқылы бала адамгершілік нормаларды эмоционалды түрде қабылдайды.

4. Ойын арқылы адамгершілікке баулу

Ойын – мектепке дейінгі баланың жетекші әрекеті. Ойын барысында бала қоғамдағы рөлдерді (дәрігер, ұстаз, ана, сатушы, дос) бейнелейді, қарым-қатынас нормаларын үйренеді.

Мысал ойындар:

- «Кім сыпайы?» – сәлемдесу мен сыпайылық үлгісі;
- «Қиын жағдайдан шығайық» – достық, кешірім, әділдікке баулу;
- «Жақсы іс» – мейірімділік пен көмек көрсету.

Тиімділігі: ойын кезінде адамгершілік мінез-құлық табиғи түрде қалыптасады, бала оны сезім арқылы қабылдайды.

5. Еңбек және күнделікті тұрмыстық әрекет арқылы тәрбиелеу

Бала еңбектің мәнін сезінгенде, жауапкершілік пен ұқыптылық қалыптасады.

Мысалы:

- Топтағы гүлге су құю, ойыншықты орнына қою, үстел жинау, жануарларға қамқорлық жасау.
- «Кім көмектесті?» тақырыбындағы бақылау мен мадақтау балада жағымды мінез қалыптастырады.

Тиімділігі: бала өз еңбегінің нәтижесін көреді, пайдалы болуға ұмтылады.

6. Рөлдік және жағдаяттық ойындар

Бұл әдіс арқылы бала түрлі өмірлік жағдайды модельдейді және дұрыс шешім қабылдауды үйренеді.

Мысалы:

- «Досыңның ойыншығын сындырдың – не істейсің?»
- «Кезекте тұрғанда алдыға біреу кірді – қалай әрекет етесің?»
- «Қарт әжей ауыр сөмке көтеріп бара жатыр...»

Рөлдік ойындар кезінде тәрбиеші балалардың пікірін тыңдап, бірге шешім табуға бағыттайды.

Тиімділігі: балада рефлексия, өзін және өзгелерді түсіну қабілеті дамиды.

7. Құндылықтық жобалар мен шығармашылық жұмыстар

Адамгершілік құндылықтарды бекітудің заманауи әдісі – **жоба әдісі**.

Мысалы:

- «Жақсы іс – жан азығы» жобасы: балалар ата-аналармен бірге жақсы істерді бейнелейтін суреттер салды, шағын көрме өткізілді.
- «Мейірімді жүрек» акциясы: балалар қарттар үйіне ашық хат дайындады.

Тиімділігі: нақты әрекет арқылы бала мейірім мен қамқорлықтың қуанышын сезінеді.

8. Ата-анамен бірлескен іс-шаралар

Отбасы мен балабақша серіктестігі – адамгершілік тәрбиенің басты шарты.

Мысалы:

- «Жақсылық жаса» отбасылық күні,
- «Әкем мен анамның мейірімі» фотоальбом көрмесі,
- «Мейірімді отбасы» сайысы.

Бұл шаралар ата-ананың тәрбиедегі рөлін күшейтіп, үй мен балабақша арасындағы бірізділікті қамтамасыз етеді.

9. Мадақтау және өзін-өзі бағалау әдісі

Моральдық тұрғыдан оң мінез-құлықты мадақтау – баланың бойында жақсы қасиеттерді бекітеді. Бірақ мадақ нақты іс-әрекетке бағытталуы керек:

«Сен бүгін досыңа көмектестің, жарайсың!»

Бала өзін «жақсы іс жасаушы» ретінде сезінеді.

Тиімділігі: ішкі мотивация қалыптасады, бала жақсы іс жасауды әдетке айналдырады.

Тәрбиешінің рөлі

Тәрбиеші – адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудағы басты тұлға. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен бірге **рухани жетекші, мінез үлгісі.**

Тәрбиешінің міндеттері:

- Балалармен жылы қарым-қатынас орнату;
- Әр балаға жеке көңіл бөлу;
- Адамгершілік мазмұндағы ойындар мен жобаларды жоспарлау;
- Отбасымен тығыз байланыста болу;
- Эмоциялық қауіпсіз орта қалыптастыру.

Қорытынды

Бала бойындағы адамгершілік құндылықтар тәрбиеші мен ата-ананың жүйелі, біртұтас жұмысының нәтижесінде қалыптасады. Әрбір күнгі сәлемдесу, жылы сөз, көмек көрсету – адамгершіліктің кішкентай көріністері. Соларды күнделікті өмір тәжірибесіне айналдырған бала ертең қоғамның саналы, ізгі мүшесіне айналады.

Мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде адамгершілікке баулудың тиімді жолдары – **үлгі көрсету, әңгіме, ертегі, ойын, еңбек, рөлдік жағдаяттар мен бірлескен шығармашылық жобалар.** Осылар арқылы бала жақсы мен жаманның айырмасын түсініп, өз ісіне жауапкершілікпен қарауға үйренеді.

Тәрбиешінің жүрегінде мейірім, ісінде адалдық, сөзінде сенім болса – бала да сол қасиеттерді бойына сіңіреді. Демек, адамгершілік тәрбиесі – балабақшадағы білім берудің өзегі әрі болашақ ұрпақтың рухани тірегі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты.* – Астана, 2023.
2. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. *Мектепке дейінгі ұйымдарға арналған әдістемелік нұсқау хат.* – Астана, 2023.
3. Алтынсарин, Ы. *Тәрбие туралы ойлар.* – Алматы: Білім, 2018.
4. Ликона, Т. *Character Matters: How to Help Our Children Develop Good Judgment, Integrity, and Other Essential Virtues.* – New York: Touchstone, 2004.
5. Выготский, Л. С. *Психология развития ребенка.* – Москва: Педагогика, 1984.
6. Сухомлинский, В. А. *Сердце отдаю детям.* – Москва: Педагогика, 1982.
7. Назарбаев, Н. Ә. *Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.* – Астана, 2017.
8. UNESCO. *Early Childhood Education and Moral Development Guidelines.* – Paris, 2020.
9. Ноддингс, Н. *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education.* – Berkeley: University of California Press, 2003.
10. Құсайынова, А. *Мектепке дейінгі ұйымдарда адамгершілік тәрбие беру әдістері.* – Алматы: Білім, 2022.
11. Баймұратова, Б. *Мектепке дейінгі педагогика.* – Алматы: Рауан, 2019.
12. Әбдіразақова, Ж. *Мейірімділік әлемі: балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие.* – Астана, 2021.

АТА-АНАМЕН БІРЛЕСКЕН ЖОБАЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

*Турлыбаева Улжалгас Толеугалиевна
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші*

Кіріспе

Қазіргі заманда білім беру жүйесінің басты мақсаты – жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мен әлеуметтенуіне жағдай жасау. Бұл міндеттің орындалуы ең алдымен балабақша мен отбасының өзара бірлескен іс-әрекетіне байланысты. Балабақшадағы тәрбие жұмысы ата-ананың педагогикалық мәдениетімен және оның балаға деген көзқарасымен тікелей байланысты болғандықтан, тәрбиешінің ата-анамен ынтымақтастық орнатуы – тәрбие процесінің табысты болу кепілі.

Ата-анамен жұмыс істеудің ең нәтижелі бағыттарының бірі – **жобалық және шығармашылық қызметті ұйымдастыру**. Мұндай жұмыс ата-ананың бала тәрбиесіндегі белсенді рөлін арттырып, бала мен ата-ананың арасындағы эмоционалдық байланысты нығайтады, ал педагог үшін отбасы тәрбиесінің мазмұнын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Жобалық және шығармашылық қызметтің теориялық негіздері

Жоба әдісі (project-based learning) – баланың қызығушылығына сүйене отырып, нақты нәтижеге бағытталған іс-әрекетті ұйымдастыру тәсілі. Бұл әдіс баланың ізденушілік қабілетін дамытып, шығармашылық ойлауға жетелейді. Дж. Дьюи мен У. Килпатрик еңбектерінде жобалық оқыту әдісі тұлғаның дербестігі мен әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыратын педагогикалық құрал ретінде қарастырылған.

Қазақстандық мектепке дейінгі тәрбие стандарттарында («Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты», ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2023) отбасы мен балабақша серіктестігі негізгі қағидалардың бірі ретінде көрсетілген. Онда ата-ананы баланың даму процесінің толыққанды мүшесі ретінде тарту қажеттігі айтылады.

Шығармашылық жұмыс – бұл баланың эстетикалық талғамын, қиялын, қол моторикасын дамытумен қатар, ата-ананың өз баласына деген эмоционалды назарын күшейтетін әрекет түрі. Ата-анамен бірлескен шығармашылық жобаларда бала өз идеясын жүзеге асырып, нәтижесін бірге көреді, бұл өзіне деген сенімділікті арттырады.

Ата-анамен серіктестік принциптері

Ата-анамен жұмыс барысында тәрбиеші келесі қағидаларды басшылыққа алуы қажет:

1. **Ынтымақтастық және серіктестік** – тәрбиеші мен ата-ана тең құқықты серіктестер, ортақ мақсат: бала тұлғасын дамыту.
2. **Ашықтық және сенім** – тәрбиеші ата-анамен ашық пікір алмасып, баланың жетістігі мен қиындықтарын жасырмай айтуы тиіс.
3. **Жеке ерекшеліктерді ескеру** – әр отбасының мәдениеті мен құндылығын құрметтеу.
4. **Шығармашылық және еркіндік** – әр ата-ана өз идеясын ұсына алатын орта құру.
5. **Нәтижеге бағытталу** – әрбір жоба баланың дамуына нақты әсер етуі керек.

Ата-анамен бірлескен жобалық жұмыстардың тәжірибесі

Мектепке дейінгі ұйымдарда ата-аналармен бірлескен жобалар төмендегідей бағыттарда тиімді жүзеге асырылады:

1. Танымдық жобалар

Мақсаты – баланың ой-өрісін кеңейту, отбасымен бірге зерттеу дағдысын дамыту.

Мысалы:

- «Менің отбасымның тарихы» жобасы – ата-анамен бірге отбасының шежіресін зерттеу, фотоколлаж жасау.
- «Менің сүйікті қалам» – ата-анамен бірге туған жердің мәдени нысандарын зерттеу, бейнепрезентация әзірлеу.

Нәтиже: бала ұлттық мәдениетке қызығушылық танытып, өз тегіне құрмет сезімін қалыптастырады.

2. Шығармашылық жобалар

Мақсаты – баланың эстетикалық талғамын, қиялын дамыту және ата-анамен эмоционалдық байланысын күшейту.

Мысалдар:

- «Қолөнер шеберлері» – ата-анамен бірге тұрмыстық бұйым немесе ұлттық бұйым жасау.
- «Отбасылық сурет көрмесі» – ата-анамен бірлесе сурет салып, көрме ұйымдастыру.
- «Ертегі кейіпкерлері әлемінде» – ертегі желісі бойынша қуыршақ немесе костюм тігу.

Нәтиже: ата-ана баланың шығармашылық қабілетін байқап, үйде де оны қолдауға ниеттенеді.

3. Экологиялық және еңбек жобалары

Мақсаты – табиғатқа сүйіспеншілік, еңбекқорлық, жауапкершілік сезімін дамыту.

Мысалы:

- «Жасыл балабақша» жобасы – ата-аналармен бірге гүл отырғызу, бақша күту.
- «Қайта өңдеу әлемі» – қалдық материалдардан пайдалы бұйымдар жасау.

Нәтиже: бала экологиялық мәдениет пен ұқыптылық дағдысын меңгереді.

4. Мәдени-ұлттық жобалар

Мақсаты – ұлттық салт-дәстүрді дәріптеу, рухани құндылықтарды сақтау.

Мысалдар:

- «Наурыз мерекесі – бірлік пен дәстүр» – отбасымен ұлттық тағам әзірлеу, киім тігу, дәстүрлі ойын көрсету.
- «Менің әжемнің тағамы» – ұлттық ас әзірлеу көрмесі.
- «Ата дәстүрі – асыл қазына» – қазақтың мақал-мәтелдері мен ырымдарын жинақтау.

Нәтиже: балада ұлттық сана, отбасылық бірлік сезімі қалыптасады.

5. Әлеуметтік жобалар

Мақсаты – мейірімділік пен азаматтық жауапкершілікті тәрбиелеу.

Мысалдар:

- «Жақсылық жаса!» – мұқтаж отбасыларға көмек ұйымдастыру.
- «Қарттарға құрмет» – ата-анамен бірге ардагерлерге ашықхат пен сыйлық әзірлеу.

Нәтиже: балада жанашырлық пен адамгершілік қасиет дамиды.

Жобалық жұмыстың кезеңдері

1. **Дайындық кезеңі** – тақырып таңдау, ата-аналармен талқылау, мақсат-міндеттер қою.
2. **Іске асыру кезеңі** – зерттеу, тәжірибе, көркемдік немесе практикалық әрекет.
3. **Қорытынды кезеңі** – жобаны қорғау, көрме немесе презентация өткізу.
4. **Рефлексия кезеңі** – ата-ана, бала және тәрбиешінің пікір алмасуы, нәтижені талдау.

Бұл кезеңдер тәрбиешінің жүйелі ұйымдастыруын және ата-ананың белсенді қатысуын талап етеді.

Ата-анамен шығармашылық жұмыстың практикалық мысалдары

1. «Отбасылық театр күні» жобасы

Ата-аналар мен балалар қазақ ертегілерін сахналап көрсетті. Балалар өз рөлін орындап, ата-аналар костюм, декорация дайындады.

Нәтиже: балалардың тілдік және коммуникативтік қабілеті дамыды, ата-аналармен эмоционалдық байланыс күшейді.

2. «Менің әкем – менің қаһарманым» жобасы

Әкелер мен балалар спорттық жарыс ұйымдастырды, отбасылық фотоальбом жасады.

Нәтиже: әкенің тәрбиеге қатысу деңгейі артты, бала отбасындағы ер рөлінің маңызын түсінді.

3. «Жан жылуы» қайырымдылық жобасы

Балалар ата-аналарымен бірге киім, кітап, ойыншық жинап, көмекке мұқтаж отбасыларға ұсынды.

Нәтиже: балада жанашырлық, мейірім, ортақ іс сезімі дамыды.

Педагогтың рөлі

Тәрбиеші ата-анамен бірлескен жобаларды ұйымдастыруда **үйлестіруші және бағыттаушы** рөл атқарады. Ол:

- ата-аналарға жоба тақырыптарын ұсынады,
- ақпараттық кеңес береді,
- қажетті материалдармен қамтамасыз етеді,
- балалардың белсенділігін қолдайды,

- шығармашылық нәтижені бағалау мен марапаттауды ұйымдастырады.

Педагогтың басты міндеті – ата-ананы бақылаушы емес, **бала тәрбиесінің серіктесі** ету.

Ата-анамен шығармашылық серіктестіктің нәтижелері

1. Балалар өз идеяларын еркін ұсына алады, дербестік пен сенімділік артады.
2. Ата-аналар баланың жеке ерекшелігін жақсы түсінеді.
3. Тәрбиеші мен ата-ана арасында өзара сенім орнайды.
4. Отбасылық құндылықтар, ұлттық мәдениет жаңғырып, ұрпақтар сабақтастығы нығаяды.

Қиындықтар мен шешу жолдары

Кездесетін қиындықтар

Кейбір ата-аналардың белсенді еместігі

Материалдық ресурстың шектеулігі

Уақыт тапшылығы

Тәрбиеші мен ата-ана арасындағы түсініспеушілік

Шешу жолдары

Уақыт жағынан ыңғайлы онлайн және офлайн форматтарды ұсыну

Қолжетімді табиғи материалдарды пайдалану

Қысқа мерзімді шағын жобалар ұйымдастыру

Ашық пікірталас, кері байланыс, рефлексиялық жиналыс

Қорытынды

Ата-анамен бірлескен жобалық және шығармашылық жұмыстар – мектепке дейінгі тәрбиенің сапасын арттырудың тиімді формасы. Мұндай тәжірибе арқылы балабақша мен отбасы бір мақсатта әрекет етіп, баланың тұлғалық, әлеуметтік және рухани дамуына ықпал етеді. Бірлескен шығармашылықта бала өз ойын, сезімін еркін білдіреді, ата-анасы оның жетістігін көреді, ал тәрбиеші баланың әлеуетін нақты өмірлік әрекетте байқай алады.

Бүгінгі күннің тәрбиешісі үшін ата-анамен серіктестік – жай міндет емес, педагогикалық мәдениеттің ажырамас бөлігі. Сондықтан әрбір педагог ата-анамен жобалық және шығармашылық жұмысты өз тәжірибесінің тұрақты құрамдас бөлігіне айналдыруы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік стандарты*. – Астана, 2023.
2. Ы. Алтынсарин ат. Ұлттық білім академиясы. *Мектепке дейінгі ұйымдарға арналған әдістемелік нұсқау хат*. – Астана, 2023.
3. Дьюи, Дж. *Демократия және білім беру*. – Алматы: Раритет, 2019.
4. Кильпатрик, У. *The Project Method*. – Teachers College, Columbia University, 1918.
5. Ликона, Т. *Character Matters: How to Help Our Children Develop Good Judgment, Integrity, and Other Essential Virtues*. – New York: Touchstone, 2004.
6. Пидкасистый, П.И. *Педагогика: теория и практика проектной деятельности*. – Москва: Академия, 2010.
7. Ноддингс, Н. *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. – University of California Press, 2003.
8. UNESCO. *Early Childhood Education and Family Involvement Guidelines*. – Paris, 2018.
9. Құсайынова, А. *Отбасы мен балабақша серіктестігі арқылы тұлға тәрбиелеу тәжірибесі*. – Алматы: Білім, 2022.
10. Алтынбекова, Ш. *Балабақшадағы жобалық іс-әрекет технологиясы*. – Астана, 2021.

ҚАЗАҚСТАН ЕЛІ МЕН ЖЕРІНІҢ ТАРИХЫ

Амирова Айжан Жетписовна
Алматы қаласы, Әуезов ауданы
№119 мектеп-лицей
Бастауыш сынып мұғалімі

Кіріспе

Бастауыш сыныптағы білім беру – баланың дүниетанымы мен азаматтық болмысын қалыптастыратын ең алғашқы баспалдақ. Бұл кезеңде оқушы тек оқу мен жазуды үйреніп қана қоймай, айналасындағы әлемге қызығушылығын оятып, ұлттық құндылықтарға негізделген көзқарасын қалыптастырады.

Оқушылардың туған жерге деген сүйіспеншілігін, ел тарихына құрметін арттыру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Қазақстан Республикасының 2020–2029 жылдарға арналған білім беру тұжырымдамасында да ұлттық сана мен мәдени мұраны дәріптеу арқылы тәрбиеленген тұлға қалыптастыру мәселесіне айрықша көңіл бөлінген.

Сондықтан бастауыш сыныпта «Қазақстан елі мен жерінің тарихы» тақырыбын оқытуда қазақ тілі, әдебиет және өлкетану пәндерін кіріктіре оқыту – оқушының тұлғалық және рухани дамуына бағытталған тиімді тәсіл болып табылады. Бұл кешенді әдіс оқушыларға тек білім беріп қоймай, туған жер мен елдің тарихын тіл арқылы түсінуге, әдебиет арқылы сезінуге, өлкетану арқылы тәжірибеде тануға мүмкіндік береді.

1. Кешенді тәсілдің теориялық негіздері

Кешенді (интеграциялық) тәсіл – оқу процесінде пәндер арасындағы өзара байланысты күшейтіп, білім мазмұнын тұтастықта меңгертуге бағытталған оқыту жүйесі. Мұндай тәсілдің басты ерекшелігі – **баланың дүниені тұтас қабылдауына** мүмкіндік тудыру. Яғни, оқушы жеке пәндерден алынған ақпаратты бір-бірінен бөлек емес, біртұтас ұлттық мәдени және танымдық жүйенің бөлігі ретінде қабылдайды.

Мысалы, «Қазақстан елі мен жерінің тарихы» тақырыбы аясында оқушы:

- **Қазақ тілі сабағында** – «жер», «ел», «Отан», «ерлік», «тәуелсіздік» сияқты ұғымдардың мағынасын түсініп, оларды сөйлемде дұрыс қолдануға үйренеді;
- **Әдебиет сабағында** – туған жерге арналған өлеңдер мен әңгімелерді оқып, көркем тіл арқылы елдің тарихын жүрекпен сезінеді;
- **Өлкетану сабағында** – туған өлкенің тарихи нысандары мен батырлар туралы мәлімет жинап, жергілікті тарихпен танысады.

Осы үш бағыттың бірігуі оқушының логикалық ойлауын, елдік сана-сезімін және тіл мәдениетін қатар дамытады.

Педагогикалық тұрғыдан мұндай тәсіл:

- Л. С. Выготскийдің «жақын даму аймағы» тұжырымдамасына (оқушы өз бетінше және ересек көмегімен меңгеретін білім деңгейі);
- Дж. Брунердің «спиральдық оқу құрылымы» теориясына (білімді үнемі қайталау арқылы тереңдету);
- Қазақстанның **жаңартылған білім беру стандартына** (құндылыққа бағытталған оқыту, пәнаралық байланыс, функционалдық сауаттылық) толық сәйкес келеді.

2. Тақырыптық интеграцияның мақсаты мен міндеттері

Мақсаты:

Бастауыш сынып оқушыларына Қазақстанның елі мен жерінің тарихы туралы кешенді білім беру арқылы ұлттық сана мен азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру, қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында алған білімдерін өмірмен байланыстырып қолдануға үйрету.

Міндеттері:

1. Тарихи және мәдени ұғымдарды тілдік және әдеби контексте меңгерту;
2. Өлкетану материалдары арқылы туған жердің ерекшеліктерін таныту;
3. Көркем мәтіндерді талдау арқылы елге деген сүйіспеншілік сезімін ояту;
4. Сөздік қорды байыту, сөйлеу және жазылым дағдыларын дамыту;
5. Топтық, жобалық және зерттеу әрекеттерін ұйымдастыру арқылы белсенді оқыту ортасын құру.

3. Кешенді тәсілдің практикалық жүзеге асырылуы

Тақырыптық модуль:

«Менің елім – менің тарихым» (4 апта)

Апталық мазмұндық бағыт:

1. *Менің Отаным – Қазақстан*
2. *Туған жер тарихы – ел шежіресі*
3. *Батырлар ізімен*
4. *Тәуелсіздік – ұлт мұраты*

1-апта: «Менің Отаным – Қазақстан»

Қазақ тілі:

- «Отан», «ел», «жер», «Ту», «Елтаңба» сөздерін қолдана отырып, шағын мәтін құрастыру.
- Сөз табы бойынша тапсырмалар: «Қазақстан – ... ел» (сын есіммен толықтыр).

Әдебиет:

- М. Әлімбаевтың «Отан» өлеңін мәнерлеп оқу, негізгі ойды анықтау.
- Отан туралы мақал-мәтелдерді талдау.

Өлкетану:

- Оқушылар өз облысының картасын қарап, әкімшілік орталықтар мен тарихи орындарды белгілейді.
- «Біздің елдің рәміздері» атты постер жасау.

2-апта: «Туған жер тарихы – ел шежіресі»

Қазақ тілі:

- «Тарих», «мұра», «ескерткіш», «жад», «ұлт» сөздерінің мағынасын ашу.
- Мәтіннен есім сөздерді табу, сөз тіркестерін құрастыру.

Әдебиет:

- С. Бегалиннің «Менің Қазақстаным» әңгімесін оқу, кейіпкерлердің туған жерге сүйіспеншілігін талдау.
- Эссе жазу: «Менің өлкемнің тарихы».

Өлкетану:

- Жергілікті ескерткіштер мен тарихи нысандарды сурет арқылы таныстыру.
- «Өз ауылымның шежіресі» жобасы: оқушылар ата-анасынан, атасынан туған жер тарихы туралы сұхбат алып келеді.

3-апта: «Батырлар ізімен»

Қазақ тілі:

- Батырлар туралы мәтіннен етістіктерді табу;
- «Қорғау», «ерлік», «жерін сүйді» сөздерімен сөйлем құрау.

Әдебиет:

- «Қобыланды батыр», «Ер Тарғын», «Батыр Баян» жырларынан үзінді оқу;
- Батыр бейнесін суреттеу.

Өлкетану:

- Өз өлкесінен шыққан батырлар мен тарихи тұлғалар туралы мәлімет жинау (мысалы, Райымбек батыр, Қабанбай батыр, Наурызбай батыр т.б.).
- «Менің өлкемнің батыры» атты шағын жоба (бейнебаян, сурет, баяндама).

4-апта: «Тәуелсіздік – ұлт мұраты»

Қазақ тілі:

- «Тәуелсіздік» тақырыбы бойынша диктант және сөздік жұмыс;
- Тәуелсіздікке арналған сөйлемдер мен шағын мәтіндер құрастыру.

Әдебиет:

- Қазіргі қазақ ақындарының тәуелсіздік туралы өлеңдерін оқу (М. Шаханов, Н. Айтұлы, Г. Салықбаева);
- Пікірталас: «Бүгінгі тәуелсіз Қазақстан – болашағы жарқын ел».

Өлкетану:

- Қазақстанның жетістіктері туралы ақпарат жинау (ғарыш, спорт, мәдениет, білім).
- «Мен тәуелсіз елдің ұланымын» тақырыбында сурет көрмесі.

4. Оқыту әдістері мен тәсілдері

1. Жобалық әдіс.

Мысалы, «Менің өлкемнің тарихы» жобасында оқушылар туған жерінің мәдени нысаны немесе тұлғасы туралы зерттеу жүргізіп, нәтижесін сынып алдында қорғайды.

2. Зерттеу және ізденіс әдісі.

«Өз ауылымдағы көне атаулардың шығу тарихы» тақырыбында деректер жинау арқылы оқушылар дерекпен жұмыс істеуді үйренеді.

3. Интерактивті әдістер.

«Кім жылдам?» викторинасы, «Картада тап», «Сұрақ қорабы», «Ойлан, жұптас, бөліс» тәсілдері арқылы оқушылардың белсенділігі артады.

4. Шығармашылық тапсырмалар.

Өлең шығару, мақал-мәтел ойлап табу, эссе жазу, иллюстрация салу – оқушының қиялын, елжандылығын дамытады.

5. АКТ технологиялары.

Тарихи ескерткіштер туралы бейнеролик көру, интерактивті карта қолдану, цифрлық викторина (Quizizz, Kahoot) өткізу.

5. Бағалау мен рефлексия

Бағалау критерийлері:

- Тарихи және тілдік ұғымдарды дұрыс қолдануы;
- Мәтін мазмұнын түсініп, өз сөзімен жеткізуі;
- Жобалық және шығармашылық жұмыста белсенділік танытуы;
- Ойды жүйелі, сауатты жазуы;
- Командалық жұмысқа қатысуы.

Құралдары:

– Бақылау парағы, өзін-өзі бағалау парағы, топтық постер, ауызша жауап, эссе және сурет көрмесі.

Рефлексия:

– «Маған бүгін не ұнады?», «Мен не үйрендім?», «Тарихты білу не үшін қажет?» сұрақтары бойынша пікір білдіру.

6. Кешенді тәсілдің нәтижелілігі

Кешенді оқыту тәсілі арқылы оқушылар:

- Қазақстан тарихы мен мәдениетін құрметтейді;
- Өз жерінің ерекшелігін мақтанышпен айта алады;
- Қазақ тілінде еркін сөйлеп, ойын дәлелмен жеткізе біледі;
- Оқу мен өмірлік тәжірибені байланыстыруға үйренеді;
- Топтық және зерттеу жұмысында ынтымақтастық мәдениетін қалыптастырады.

Мұндай оқыту тек пәндік білім беріп қоймай, **патриоттық тұлғаны, мәдениетті азаматты және шығармашыл ойлаушыны** тәрбиелеудің жолы болып табылады.

7. Мұғалімнің кәсіби рөлі

Мұғалім кешенді тәсілді жүзеге асырушы әрі ұйымдастырушы тұлға ретінде:

- сабақ мазмұнын жергілікті контекспен байланыстырады;
- әдеби және тарихи мәтіндерді оқушылардың жасына лайық іріктейді;
- оқушылардың әрқайсысына жеке қолдау көрсетеді;
- ата-аналармен және жергілікті өлкетану орталықтарымен байланыс орнатады;
- сабақ соңында балалардың сезімдік қабылдауын дамыту үшін рефлексиялық талқылау өткізеді.

Бастауыш деңгейдегі әрбір сабақ тек білім көзі емес, **ұлттық тәрбие мен рухани құндылықтар мектебі** болуы тиіс.

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, «Қазақстан елі мен жерінің тарихын» бастауыш сыныпта қазақ тілі, әдебиет және өлкетану сабақтарымен кіріктіре оқыту – оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудың, елін-жерін сүюге тәрбиелеудің ең тиімді жолы. Кешенді тәсіл арқылы оқушылар туған жер тарихын тек оқып қана қоймай, оны тілмен бейнелеп, жүрекпен сезініп, тәжірибе арқылы таниды. Бұл тәсілдің басты нәтижесі – **өз елінің тарихын құрметтейтін, ана тілін ардақтайтын, мәдени мұраны бағалайтын тұлға қалыптастыру.**

Осы бағыттағы жұмыс бастауыш буыннан басталса, ол болашақ азаматтың елдік рухының берік іргетасы болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *2023–2024 оқу жылындағы жалпы орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқау хат.* – Астана: Б. Алтынсарин ат. ҰБА, 2023.
2. Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. *«Қазақ тілі» пәні бойынша әдістемелік ұсынымдар (1–4 сынып).* – Астана, 2019.
3. Б. Алтынсарин атындағы ҰБА. *«Әдебиеттік оқу» пәні бойынша оқу бағдарламасы.* – Астана, 2020.
4. *«Өлкетану» пәнінің типтік оқу бағдарламасы.* – Астана, 2021.
5. Байтұрсынұлы А. *Тіл тағылымы.* – Алматы: Ана тілі, 1992.
6. Алтынсарин Б. *Таңдамалы шығармалар.* – Алматы: Білім, 1988.
7. Әуезов М. *Әдеби зерттеулер.* – Алматы: Ғылым, 1997.
8. Назарбаев Н.Ә. *Тарих толқынында.* – Алматы: Атамұра, 1999.
9. ҚР Ұлттық энциклопедиясы. *Қазақстан табиғаты мен тарихы туралы мақалалар.* – Алматы, 2002.
10. UNESCO. *Heritage Education for Primary Schools.* – Paris, 2019.
11. Сейфуллин С. *Туған ел.* – Алматы, 1984.
12. Қасымов Ш., Есенова Н. *Бастауыш сыныпта пәнаралық байланысты жүзеге асыру әдістері.* – Астана, 2018.
13. Paige R. M. *Culture as the Core: Exploring the Hidden Dimension of Language Teaching.* – University of Minnesota, 1999.
14. Мырзахметов М. *Абай және рухани тәрбие.* – Алматы: Ғылым, 1994.
15. «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2004.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ ДЛЯ УЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ ПО РАЗВИТИЮ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Махамбетова Гаухар Болатовна

г. Алматы, Бостандықский район

КГУ "Специальная школы-интернат №7"

Учитель-дефектолог

Введение

Развитие познавательной активности — одна из ключевых задач начального образования. В математике она особенно значима: от того, насколько ребёнок вовлечён в поиск, пробует стратегии, задаёт вопросы и осмысленно действует, зависит формирование базовых учебных умений и устойчивой мотивации к предмету. Дидактическая игра — эффективный инструмент, который соединяет учебную задачу с эмоционально значимой для ребёнка игровой ситуацией. В статье рассмотрим типологию игр, методические принципы их конструирования, примеры для 1–4 классов, способы оценивания результатов и организации инклюзивной, безопасной игровой среды.

Теоретические основания

Игра в младшем школьном возрасте сохраняет ведущую роль как механизм интериоризации знаний и норм действий (Л. С. Выготский). Переход от внешних игровых атрибутов к внутренним учебным мотивам обеспечивает зону ближайшего развития: ребёнок берёт на себя «роль» математика, решает задачи, которые вне игры могли бы казаться трудными. Исследования Д. Б. Эльконина и В. В. Давыдова показывают, что учебная деятельность формируется через проблемность и действия моделирования; игра естественным образом задаёт проблемную ситуацию и побуждает к построению моделей (схем, чертежей, числовых выражений). Идеи Ж. Пиаже о стадиях когнитивного развития напоминают о необходимости «наглядно-действенных» и «наглядно-образных» опор, а педагогические подходы Я. А. Коменского и В. А. Сухомлинского подчёркивают принцип «учения с увлечением» и гуманную атмосферу сотрудничества.

Что понимается под познавательной активностью

Познавательная активность — это не просто «интерес» или «желание играть». Это комплекс проявлений: любознательность (вопросы, гипотезы), инициативность (предлагает способ), произвольность (следует правилам, держит цель), рефлексия (объясняет ход мысли). На уроках математики её индикаторами выступают:

- разнообразие стратегии решения;
- вербализация рассуждений;
- перенос способа в новую игру/задачу;
- устойчивость внимания и включённость без внешних напоминаний.

Дидактическая игра эффективна, когда она адресует конкретные математические действия: сравнение, классификация, измерение, вычисление, моделирование, поиск закономерностей.

Принципы отбора и конструирования игр

1. **Целеполагание:** у каждой игры — чёткая учебная цель (например, «закрепить состав числа 10», «освоить приём письменного сложения», «распознавать прямоугольники среди многоугольников»).
2. **Правило — действие — результат:** правила краткие и наблюдаемые; действие соотносится с целевым математическим действием; результат прозрачно оценивается.
3. **Постепенное усложнение:** от репродукции к вариативности: добавляем «джокеры», таймер, ограничение ходов, открытые задачи.
4. **Рефлексия и проговаривание:** после игры — короткий разбор: «Что помогло выиграть? Какие были стратегии?».
5. **Доступность и инклюзивность:** продумать альтернативные форматы (карточки крупного шрифта, манипулятивы, парная поддержка, зрительные схематические подсказки).
6. **Безопасность и темп:** не перегружать соревновательностью; учитывать эмоциональный фон, чередовать подвижные и спокойные игры.
7. **Интеграция с ФГОС/программой:** игра — не «праздник вместо урока», а форма организации деятельности в рамках тематики и планируемых результатов.

Типология дидактических математических игр

- **Манипулятивные (предметные):** кубики, счётные палочки, ленты, геоборд. Развивают наглядно-действенные операции.
- **Настольные карточные:** домино, лото, мемо, «ходилки» с задачами.
- **Сюжетно-ролевые:** магазин, строительная площадка, исследовательская лаборатория.
- **Квесты/игры-поиски:** маршрутные листы, загадки в точках, QR-квест (можно без гаджетов — с «карточками-кодами»).
- **Цифровые мини-игры:** таймеры, интерактивные поля, генераторы примеров (при наличии). Важно не подменять действия кликами: цифровая игра — это форма обратной связи.
- **STEM/STEAM-конструкторские:** сборка моделей по условиям, измерения, простейшие эксперименты (измерить периметр парт, «спроектировать» класс).

Примеры игровых решений по темам (1–4 классы)

1 класс: «Состав числа» и «Сравнение»

Игра «Мост через реку 10»

- **Цель:** автоматизировать состав числа 10.
- **Материалы:** поле-«река» (лента бумаги), карточки 0–10, фишки.
- **Правила:** ученики по очереди кладут пару карточек на мост так, чтобы сумма была 10. Кто не может — «ремонтирует» мост: объясняет, какая пара подойдёт и почему.
- **Усложнение:** вводим «бурю» — таймер 30 секунд; «длинный мост» — составы 8, 9, 11.
- **Рефлексия:** какие пары вспоминались быстрее? как помогали пальчики/схемы?

Игра «Кто тяжелее?» (сравнение чисел)

- **Цель:** установить отношения $>$, $<$, $=$.
- **Материалы:** карточки с числами, карточки со знаками.
- **Правила:** две команды вскрывают по карточке; третий игрок-судья быстро выкладывает знак и объясняет устно, на что опирался.
- **Дифференциация:** сильные — работают с двузначными, остальные — с однозначными.

2 класс: «Табличное сложение и вычитание», «Геометрические фигуры»

Математическое домино «Соседи и разности»

- **Цель:** отработка составов и соседей числа, разностей в пределах 20/100.
- **Правила:** к каждому «вопросу» (например, «сосед 27» или «14–7») найти «ответ».
- **Варианты:** домино на умножение/деление; домино на признаки прямоугольника (к картинке фигуры — верный термин).

Гео-лото «Охота на прямоугольники»

- **Цель:** различать многоугольники по признакам.
- **Материалы:** карточки с фигурами; на таблицах — свойства («противоположные стороны попарно параллельны», «все углы прямые»).
- **Ход:** закрываем свойство подходящей фигурой. Побеждает тот, кто первым закроет строку/столбец и проговорит признаки вслух.

3 класс: «Умножение и деление», «Периметр/площадь»

Игра-ходилка «Экспедиция в страну Таблиц»

- **Цель:** автоматизация таблицы умножения/деления.
- **Поле:** клетки с «станциями»: « $\times 6$ », « $\div 8$ », «тайна нуля и единицы», «движение по кратным».
- **Механика:** бросок кубика + выполнение задания на станции. За объяснение стратегии — дополнительный ход.
- **Метапредметный акцент:** поиск закономерностей (кратность, коммутативность, связь умножения и деления).

Квест «Архитекторы парка» (периметр и площадь)

- **Цель:** применять формулы на практике.
- **Сюжет:** команда — подрядчик по благоустройству. Локации: «Газон», «Дорожка», «Клумба». На каждой — карточка с планом (клеточная сетка).
- **Задания:**
 1. рассчитать периметр ограды;
 2. выбрать вариант покрытия, сравнив площади;
 3. предложить экономную конфигурацию с тем же периметром.
- **Рефлексия:** какая стратегия подсчёта площади (разбиение/дополнение) оказалась удобнее?

4 класс: «Письменные вычисления», «Десятичные дроби (вводно)», «Задачи на движение»

Ролевая игра «Почтовое отделение»

- **Цель:** отработка письменного сложения/вычитания в столбик.
- **Роли:** оператор, клиент, контролёр.
- **Задачи:** оформить «посылки» (карточки с суммами/разностями), проверить чек (контролёр подтверждает, объясняя перенос через разряд).
- **Усложнение:** лимит времени, задания с проверкой обратным действием.

Игра «Гонка поездов» (задачи на движение)

- **Цель:** моделирование, выбор стратегии решения.
- **Материалы:** лента-«линия пути», карточки «скорость», «время», «расстояние».
- **Ход:** команды получают условия (часть величин закрыта). Нужно восстановить недостающие данные, собрать модель (стрелки на ленте), записать формулы. Побеждает команда, объяснившая, почему выбранная формула верна.

Мини-лаборатория «Десятичные дроби вокруг нас»

- **Цель:** понимание долей и десятичных дробей на примерах измерений.
- **Ход:** измеряем длину предметов линейкой с миллиметрами, переводим в сантиметры с десятичной точкой, сравниваем. Игра «Кто ближе?» — оценить длину «на глаз», затем измерить; за минимальную погрешность — баллы.

Алгоритм подготовки игры (чек-лист учителя)

1. **Определить учебную цель и ожидаемый результат.**
2. **Выбрать формат:** индивидуально/пары/группы; длительность 5–12 минут (ввод/закрепление), 15–20 минут (квест).
3. **Прописать правила «в три строки»:** что делает ученик, как получает балл/ход, что считается победой.
4. **Подготовить материалы:** карточки, поле, манипулятивы; предусмотреть облегчённый и усложнённый набор.

5. **Спланировать дифференциацию:** роли (ведущий, счётчик времени, спикер), разноуровневые карточки, «подсказки» (схемы, опорные конспекты).
6. **Встроить рефлексию:** 1–2 вопроса и «лист успеха»/наклейки/«смайлик стратегии».
7. **Определить критерии оценивания** (см. ниже) и способ фиксации (быстрая отметка, чек-лист наблюдений, фото решения).

Оценивание и обратная связь

Что оценивать:

- **Предметные результаты:** правильность, скорость без потери точности, перенос способа.
- **Метапредметные:** планирование, объяснение, сотрудничество, использование моделей.
- **Личностные:** ответственность, доброжелательность, самооценка.

Инструменты:

- **Чек-лист наблюдений учителя** (3–5 индикаторов на игру): «объясняет ход решения», «предлагает альтернативный способ», «следует правилам без напоминаний».
- **Лист участника/команды:** цель — стратегия — результат — чему научился.
- **Мгновенные «сигналы»:** карточки «понял/нужна помощь», пальчиковое голосование.

Шкала-рубрикатор (пример, 4 уровня):

1 — действует по образцу; 2 — решает типовые задания, иногда объясняет; 3 — выбирает стратегию, объясняет, переносит; 4 — предлагает новый способ, обучает товарища.

Организация инклюзивной и безопасной среды

- **Правила сотрудничества:** «слушаем друг друга», «объясняем, а не подсмеиваемся», «ошибка — это повод понять».
- **Доступность:** крупный шрифт, контраст, дублирование информации значками, использование тактильных материалов, ограничение шума.
- **Распределение ролей:** слабому — роль «контролёра условий» или «дизайнера поля», сильному — «капитан-объяснитель».
- **Темп:** чередование видов активности, микро-паузы на дыхание/движение.

Продвинутые форматы

Игровые сериалы (модуль на 3–4 урока): общий сюжет («Школа исследователей чисел»), сбор «бейджей» за стратегии: «мастер прикидки», «детектив закономерностей», «архитектор моделей».

Игры-исследования:

- «Тёпло/холодно для уравнений»: учитель называет значение x , ученики ищут уравнение, истинность которого зависит от x , объясняя, как изменяется левая/правая часть.
- «Конструктор задач»: по трём «картам» (сюжет, величины, требование) составить корректную текстовую задачу и решить её двумя способами.

Домашние мини-игры с родителями: мемо на состав числа, «магазин» для денег и сдачи, «календарный квест» на даты и интервалы.

Примеры готовых наборов карточек (можно изготовить самому)

- **Домино «Состав 20»:** половинки — примеры и ответы; добавить «джокеры» (0 и 20).
- **Лото «Закономерности»:** на полях — шаблоны ($\boxplus +2, +5; \times 2, :3$), в мешочке — числовые ряды.
- **Мемо «Фигуры—свойства»:** пары «термин—схема», «фигура—признак».
- **Карточки «Минутные дуэли»:** по таймеру 60 секунд: упорядочить числа, подобрать парные скобки в выражении, найти ошибку «рассеянного профессора».

Методические рекомендации по проведению

1. **Старт с «крючка»:** короткая загадка, комикс-ситуация, неожиданный вопрос («Какая фигура спряталась в классе?»).
2. **Точное объяснение правил + демонстрация одного хода.**
3. **Чёткое распределение времени:** «настрой — игра — анализ» (2–10–3 минуты для мини-игры).
4. **Роли и ответственность:** у каждой команды — спикер, наблюдатель, отчётчик времени.
5. **Язык математики:** поощрять использование терминов, схем, моделей; фиксировать на доске «слова дня».
6. **Рефлексия:** 1–2 устных ответа и микрозапись в тетради: «Сегодня я...», «Стратегия, которая сработала...».
7. **Связь с последующим уроком:** «мостик» — задание на перенос способа или переосмысление правил.

Возможные трудности и как их преодолеть

- **Игра «съедает» время:** ограничьте число раундов, используйте таймер, готовьте карточки заранее.
- **Сильные доминируют:** фиксируйте роли, вводите «баллы за объяснение новичку».
- **Снижение учебной цели:** держите на виду формулировку цели (на доске) и возвращайтесь к ней в рефлексии.
- **Чрезмерная соревновательность:** используйте кооперативные игры с общим «порогом успеха» для класса.

Заключение

Дидактические игры — не эпизодическая «разрядка», а полноценная технология организации математической деятельности младших школьников. При грамотном целеполагании, чётких правилах, продуманной дифференциации и обязательной рефлексии игра повышает познавательную активность: учащиеся чаще предлагают стратегии, осмысленно используют модели, задают вопросы и проявляют инициативу. В результате формируются не только вычислительные навыки, но и основания математического мышления — планирование, анализ, поиск закономерностей и аргументация.

Список использованной литературы

1. Выготский Л. С. **Игра и её роль в психическом развитии ребёнка** // Вопросы психологии. — 1966.
2. Эльконин Д. Б. **Психология игры**. — М.: Педагогика, 1978.
3. Давыдов В. В. **Проблемы развивающего обучения**. — М.: Педагогика, 1986.
4. Пиаже Ж. **Психология интеллекта**. — М.: Педагогика-Пресс, 1994.
5. Коменский Я. А. **Великая дидактика**. — М.: Педагогика, 1982 (репринт).
6. Сухомлинский В. А. **Сердце отдаю детям**. — М.: Педагогика, 1979.
7. Поля Дж. **Как решать задачу**. — М.: Наука, 1975 (или более поздние издания).
8. Брунер Дж. **Процессы образования**. — М.: Педагогика, 1977.
9. ФГОС начального общего образования: **Стандарты и примерные программы начальной школы**. — Официальные материалы Минпросвещения РФ (актуальное издание).
10. Гальперин П. Я. **О формировании умственных действий**. — М.: Изд-во МГУ, 1985.
11. Кочина Е. В., Ткаченко В. А. **Дидактические игры на уроках математики в начальной школе**. — М.: Просвещение, 2015.
12. Кузнецова М. И. **Игровые технологии в начальном обучении**. — СПб.: Питер, 2017

ҚАЗАҚ ТІЛІ» ПӘНІ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ ОҚЫЛЫМ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Корпебаева Шынар Каликаримовна

Абай облысы, Семей қаласы

№29 ЖОББМ "Пальмира"

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқушының тілдік дағдыларын жан-жақты дамыту — басты мақсаттардың бірі. Жаңартылған білім беру мазмұнына сәйкес «Қазақ тілі» пәнінде оқылым, тыңдалым, айтылым және жазылым дағдыларын дамытуға баса мән берілген. Соның ішінде оқылым стратегияларын тиімді қолдану – оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты өңдеу және өз көзқарасын қалыптастыру қабілеттерін арттыруда маңызды рөл атқарады.

Оқылым стратегиялары – мәтінмен жұмыс барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер жүйесі. Бұл стратегиялар оқушылардың оқу мақсатын анықтауына, негізгі ойды табуына, ақпаратты саралауына, сыни ойлау дағдысын дамытуына көмектеседі.

Оқу бағдарламасында қолданылатын негізгі оқылым стратегиялары:

- Тақырыпты болжау (мәтін мазмұнын алдын ала болжап оқу);

- INSERT стратегиясы (оқу кезінде белгілер қою арқылы түсіну деңгейін бақылау);
- Түртіп алу (маңызды ақпаратты жазып отыру);
- Сұрақ-жауап әдісі (мәтін бойынша сұрақтар құрастыру және жауап беру);
- Кластер (негізгі идеяны жүйелеу);
- Venn диаграммасы (екі ұғымды салыстыру);
- Ой шақыру, болжау, жинақтау.

Бұл стратегиялар оқушының оқу белсенділігін арттырып қана қоймай, мәтінмен жан-жақты жұмыс істеуге, өз ойын еркін айтуға және тың ой түюге жетелейді. Сонымен қатар, оқушылардың сөздік қоры молайып, сөйлеу мәдениеті қалыптасады.

Орта буын оқулықтарында қысқа мәтіндер арқылы «Не болды?», «Неге олай болды?» сияқты қарапайым сұрақтармен жұмыс жүргізуге болады. Жоғары сыныптарда көркем әдебиеттен үзінділер алып, кейіпкер әрекетін талдау, автор ойын болжау секілді күрделірек тапсырмалар беріледі.

«Қазақ тілі» пәнінде оқылым стратегияларын жүйелі және мақсатты түрде қолдану — оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттырып, тілді терең меңгеруіне жол ашады. Мұғалім осы әдістерді орынды қолданып, оқушылардың жас ерекшелігі мен деңгейіне сай бейімдесе, білім сапасы да артады, оқушының пәнге деген қызығушылығы да күшейеді.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – функционалдық сауатты, сыни ойлай алатын, өз ойын еркін жеткізе білетін тұлға қалыптастыру. Осы мақсатты жүзеге асыруда «Қазақ тілі» пәні ерекше рөл атқарады. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тілдік дағдылар төрт бағытта дамытылады: тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым. Соның ішінде оқылым дағдысы – мәтінді түсіну, мағынаны ажырату, ақпаратты сараптау, қорытынды жасауға бағытталған негізгі қабілет. Оқылым стратегияларының маңызы. Оқылым – тек мәтінді көзбен шолу емес, оның терең мағынасын түсіну, негізгі ойды табу, жасырын мәнді ашу, бағалау, салыстыру секілді күрделі танымдық әрекет. Осы процесті тиімді ұйымдастыру үшін әртүрлі оқылым стратегиялары қолданылады. Бұл стратегиялар оқушыны белсенді оқырманға айналдырып, мәтінмен өзара әрекеттесуіне жағдай жасайды.

Жиі қолданылатын оқылым стратегиялары:

1. Тақырыпты болжау

Оқушы мәтін тақырыбы немесе суретке қарап, мәтін мазмұнын алдын ала болжайды. Бұл қызығушылық тудырады және белсенділікті арттырады.

2. INSERT әдісі

Оқушылар мәтінді оқи отырып, өз түсінігін белгілер арқылы белгілейді:

- ✓ – мен мұны бұрыннан білемін
- + – мен үшін жаңа ақпарат
- – – мен бұған келіспеймін
- ? – сұрағым бар

Бұл стратегия – мәтінді терең талдауға жол ашады.

3. Түртіп алу жүйесі

Мәтін ішінен маңызды ақпаратты жазып, ой елегінен өткізуге үйретеді. Бұл – ақпаратты өңдеу мен есте сақтауға тиімді әдіс.

4. Сұрақ-жауап әдісі

Оқушы мәтін бойынша сұрақтар құрастырып, жауап беру арқылы ойлау және тілдік дағдыны қатар дамытады.

5. Кластер құру

Оқушы негізгі ойды орталыққа алып, айналасына қосымша ойларды байланыстырып жазады. Бұл – логикалық байланыс орнатуға көмектеседі.

6. Venn диаграммасы

Екі ұғымды немесе кейіпкерді салыстырып, ұқсастығы мен айырмашылығын ...

Оқылым стратегияларын тиімді қолдану мұғалімнің шеберлігіне тікелей байланысты. Мұғалім әр стратегияны оқушы деңгейіне сай таңдап, тапсырмаларды саралап ұсынуы тиіс. Сондай-ақ, кері байланыс ұйымдастыру, оқушы пікірін тыңдау – маңызды шарт.

Қазақ тілі сабағында оқылым стратегияларын тиімді қолдану – білім сапасын арттырудың, тілдік дағдыны дамытудың және ойлау қабілетін жетілдірудің басты құралы. Бұл тәсіл оқушыны тек білім алушы емес, белсенді, өз ойын еркін жеткізе алатын тұлға ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Сондықтан әрбір мұғалім заманауи оқыту әдістерін, оның ішінде оқылым стратегияларын тиімді меңгеріп, күнделікті тәжірибесінде орынды қолдануы қажет.

Қазіргі заман талабы – бірнеше тіл білетін, тілдік дағдылары қалыптасқан, ақпаратты еркін қабылдай алатын тұлға тәрбиелеу. Орыс тілді мектептерде қазақ тілін екінші тіл ретінде оқыту барысында оқылым стратегиялары маңызды орын алады. Бұл – оқушылардың мәтінді түсіну, негізгі ойды ажырату, ақпаратты талдау және өз ойын жеткізу қабілетін қалыптастыратын тиімді құрал.

Орыс сыныптарындағы оқушылардың қазақ тіліндегі мәтінді түсінуі — екінші тіл ретіндегі ерекшелікті ескеруді қажет етеді. Сондықтан оқылым кезінде арнайы стратегияларды қолдану арқылы олардың қызығушылығын арттыруға, сөздік қорын молайтуға және сөйлеу тілін дамытуға болады.

Мысалы:

5-сыныптағы «Менің отбасым» тақырыбында оқушыларға қысқа мәтін ұсынылады.

– Алдымен мәтін тақырыбын болжайды.

– Содан соң INSERT әдісімен белгілеп оқиды.

– Мәтіннен кейін «Сенің отбасың қандай?» деген сұрақтар арқылы шағын диалог құрастырады.

Нәтиже:

Бұл стратегиялар:

- оқушының белсенділігін арттырады;

- тілдік кедергіні азайтады;

- жаңа сөздерді меңгеруге мүмкіндік береді;

- мәтін мазмұнын терең түсінуге жағдай жасайды.

Орыс сыныптарында қазақ тілін оқытуда оқылым стратегияларын тиімді пайдалану – білім сапасын арттырумен қатар, оқушылардың тілді меңгеруге деген ынтасын оятады. Мұғалім әр стратегияны оқушының жас ерекшелігіне және тілді меңгеру деңгейіне сай қолданса, оқылым дағдысы ғана емес, сөйлеу және жазу дағдылары да қатар дамиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беретін мектептің (қазақ тілі) оқу бағдарламасы (орыс тілді мектептер үшін). – Астана: БІ.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022.

2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы: 2004.

3. Әбдікәрімова Т., Сатыбалды Ә. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.

4. Құлмағамбетова Б. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: РБК, 2010.

5. Ысқақ Б. Қазақ тілін тиімді оқытудың әдістері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.

6. Ахметова Г.Қ. Қазақ тілі сабағында оқылым дағдысын дамыту жолдары // «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы, №4, 2022.

7. Мереке Қ. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқытудағы тиімді әдіс-тәсілдер // «Білім берудегі жаңалықтар», №1, 2023.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕГІ ОЙЫНДАР МЕН ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ

*Денгелбай Әсем Қадыржанқызы
Жетісу облысы, Ескелді ауданы, Сырымбет ауылы
“Айгөлек” бөбекжай-бақшасы
Тәрбиеші*

Кіріспе

XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің басты мақсаты — баланы тек оқыту емес, оны **шығармашылық, сыни ойлайтын, ақпаратты дұрыс қолдана білетін тұлға** ретінде қалыптастыру. Осы мақсатта мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында инновациялық технологиялар белсенді енгізіліп келеді. Соңғы жылдары ерекше назарға ие болған бағыт — **жасанды интеллект (ЖИ)** технологиялары мен **интерактивті ойын әдістерін** біріктіріп қолдану.

Балабақшадағы тәрбие процесінде ЖИ тек танымдық даму құралы емес, сонымен қатар **тәрбиелік ықпалдың жана формасы** ретінде маңызды орын алады. Баланың жас ерекшелігіне бейімделген ақылды ойындар мен интерактивті әдістер баланың эмоциялық, адамгершілік және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Бұл мақалада жасанды интеллект негізіндегі ойындардың ерекшелігі, олардың тәрбиелік әлеуеті мен тәрбиеші жұмысына әсері жан-жақты қарастырылады.

1. Жасанды интеллект және мектепке дейінгі тәрбие арасындағы байланыс

Жасанды интеллект – бұл компьютерлік жүйелердің адамның танымдық қабілеттерін (ойлау, үйрену, шешім қабылдау) еліктеу қабілеті. Балабақша жағдайында ЖИ негізіндегі жүйелер балалардың іс-әрекетіне жауап беріп, олардың оқу және мінез-құлық үлгілерін талдап, кері байланыс бере алады.

Мысалы:

- Баланың сөйлеуін анықтайтын және дұрыс дыбыстауға үйрететін бағдарламалар (ASR және TTS жүйелері).
- Баланың эмоциясын бейнелер арқылы анықтайтын жүйелер (camera-based emotion detection).
- Ақылды ойындар мен роботтар (Bee-bot, Codey Rocky, Smart Table).

Мұндай құралдар педагогқа **әр баланың даму динамикасын бақылауға, жеке траектория құруға, және тәрбиелік процесті бейімдеуге** мүмкіндік береді.

2. Интерактивті ойын әдістерінің мәні мен ерекшелігі

Интерактивті әдістер – бала мен педагогтың, сондай-ақ бала мен технологияның өзара әрекеттесуі арқылы жүзеге асатын оқыту-тәрбиелеу тәсілдері. Олар баланы пассивті тыңдаушыдан **белсенді қатысушыға** айналдырады.

Интерактивті әдістердің ерекшелігі:

- Диалогқа, сұрақ-жауапқа негізделеді;
- Қимыл, дыбыс, эмоция арқылы іске асады;
- Жекелендірілген және ойын түрінде өтеді;
- Бір уақытта бірнеше қабілетті дамытады (тіл, қимыл, эмоция, логика).

Мысалы:

- "Суретті тап" ойыны: экрандағы ЖИ бала айтқан сөзге сәйкес суретті табады.
- "Эмоцияны таны" ойыны: бала эмоция бейнесін атағанда бағдарлама дыбыстық қолдау көрсетеді.
- "Ақылды жол" ойыны: бала түстер немесе пішіндер бойынша таңдау жасап, қимылмен жауап береді.

3. ЖИ негізіндегі ойындардың тәрбиелік әлеуеті

Жасанды интеллект негізіндегі ойындар баланың тәрбиесіне көпжақты әсер етеді. Бұл ойындар тек білімдік құрал емес, **құндылық қалыптастырудың, қарым-қатынас орнатудың және эмоциялық реттелудің тиімді тәсілі.**

3.1. Адамгершілік тәрбие

ЖИ ойындары балаларды **достыққа, жақсылық жасауға, адалдық пен жауапкершілікке** үйретуге бағытталады.

Мысалы, «Жақсы іс жаса!» ойынында бала экранда берілген жағдайларды шешеді (мысалы, достың ойыншығын бөлісу, көмектесу). Бағдарлама баланың жауабына сәйкес жылы пікір немесе кеңес береді.

3.2. Эмоциялық және әлеуметтік даму

ЖИ баланың эмоциясын анықтап, позитивті кері байланыс беруге мүмкіндік жасайды. Бұл эмоционалдық интеллектіні дамытады.

Мысалы: «Көңіл-күй әлемі» ойынында бала өз эмоциясын смайлик арқылы таңдайды, бағдарлама оған сәйкес тыныштандырушы музыка мен позитивті хабарлама ұсынады.

3.3. Танымдық және тілдік даму

ЖИ ойындары сөйлеуді, есте сақтауды және логикалық ойлауды дамытады.

Мысалы, «Сөйлеуші суреттер» ойынында бала нысанды атайды, ал бағдарлама оны бағалап, дұрыс дыбыстауға бағыттайды.

3.4. Экологиялық және мәдени тәрбие

ЖИ мультимедиялық ойындарда табиғат, отбасылық құндылықтар мен қазақ мәдениеті туралы мазмұн енгізу арқылы **ұлттық тәрбиені** қолдауға болады.

Мысалы: «Туған жерді таны» ойыны – табиғат нысандарын бейнелеп, экологиялық мінез-құлыққа баулиды.

4. Балабақшадағы ЖИ ойындарының нақты үлгілері

№	Ойын атауы	Мақсаты	Тәрбиелік ықпалы
1	«Сиқырлы сөздер»	Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру	Әдепті сөйлеу, тыңдау дағдысын дамыту
2	«Жақсы іс жаса!»	Моральдық таңдау жасау	Ізгілік пен мейірімділікке тәрбиелеу
3	«Эмоция әлемі»	Эмоцияны тану	Эмпатияны қалыптастыру
4	«Туған жерді таны»	Табиғатты қорғау	Экологиялық мәдениет
5	«Ақылды жол»	Қимыл-қозғалыс пен ойлау	Ерік-жігер мен жауапкершілік дамыту

5. Педагогтың рөлі және этикалық жауапкершілігі

ЖИ құралдарын қолдану кезінде педагогтың рөлі өзгермейді, керісінше күшейеді. ЖИ – тек **көмекші құрал**, ал тәрбиелік әсерді бағыттайтын негізгі тұлға – тәрбиеші.

Педагогтың міндеті:

1. Ойынның тәрбиелік мақсатын айқындау;
2. Экран уақытының мөлшерін сақтау (10–15 минут);
3. Баланың эмоциялық реакциясын бақылау;
4. ЖИ қолдану кезінде ата-анамен кері байланыс орнату;
5. Құпиялылық пен дерек қауіпсіздігін сақтау.

Этикалық тұрғыдан тәрбиеші баланың деректерін жинамауға, жеке тұлғасын құрметтеуге және технологияны адамгершілік бағытта қолдануға міндетті.

6. Интерактивті әдістердің тәрбиелік әсері

Интерактивті әдістер арқылы бала:

- өз ойын еркін жеткізуді үйренеді;
- ұжымдық іс-әрекетте сыйластыққа баулиды;
- қателік жасаудан қорықпай, тәжірибе жинайды;
- тыңдау және пікір білдіру мәдениетін меңгереді.

Мысалы:

- «Кімнің дауысы?» ойынында бала досының дауысын жазып, табуға тырысады. Бұл бір-біріне деген қызығушылық пен достықты арттырады.
- «Бірге шешейік» ойыны – балаларға ортақ шешім қабылдау дағдыларын дамытады.

7. Инклюзивті тәрбиеде ЖИ ойындарының маңызы

Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін ЖИ ойындары ерекше мүмкіндік береді.

- **Тіл бұзылыстары бар балаларға:** сөйлеуді тану және қайталау ойындары (TTS жүйелері).
- **Көру қабілеті шектеулі балаларға:** дыбыстық нұсқаулық пен вибро-сигналды ойындар.
- **Зейіні төмен балаларға:** қысқа, динамикалық тапсырмалар мен бейімделген визуалды мазмұн.

Бұл ойындар баланың өзін сенімді сезінуіне, жетістікке жету тәжірибесін алуына және топта өз орнын табуына ықпал етеді.

8. ЖИ мен интерактивті әдістерді тиімді біріктіру жолдары

1. **Аралас формат:** ЖИ – виртуалды көмекші, ал тәрбиеші – бағыттаушы.
2. **Ойын мен шынайы әрекетті тең ұстау:** экраннан тыс іс-әрекетпен жалғастыру (мысалы, ойыннан кейін сурет салу немесе қозғалыс ойыны).
3. **Қазақ тіліндегі контентті пайдалану:** ұлттық ойын элементтері бар қосымшалар қолдану.
4. **Педагогикалық мақсат айқындығы:** әр ЖИ ойыны нақты тәрбиелік нәтиже беретіндей таңдалуы қажет.
5. **Ата-аналармен бірлескен жұмыс:** үйде баланың цифрлық мінез-құлқын қалыптастыру.

9. Тәрбиелік әлеуетті арттырудың шарттары

- **Құндылықтық бағыт:** ЖИ ойындарының мазмұны ұлттық және адамгершілік құндылықтарға сәйкес болуы тиіс.
- **Баланың эмоциясын бақылау:** артық экран уақыты мен мазасыздықты болдырмау.
- **Жеке бейімделу:** әр баланың ерекшелігіне қарай ойын күрделілігін реттеу.
- **Педагогтың шығармашылығы:** дайын бағдарламаларға тәуелді болмай, өзіндік сценарий енгізу.

10. Қорытынды

Жасанды интеллект негізіндегі ойындар мен интерактивті әдістер балабақшадағы тәрбиелік процестің сапасын арттырып, жаңа мүмкіндіктер ашады. Олар баланың **ойлауын, қиялын, тілін, эмоциялық әлемін және адамгершілік сезімдерін** дамытуға ықпал етеді.

Дегенмен, басты шарт – технологияны **адамгершілік пен шығармашылық тұрғыда қолдану**.

Баланың рухани әлемі ешбір алгоритммен өлшенбейді. Сондықтан тәрбиешінің жылы сөзі, қамқорлығы мен шығармашылық қарым-қатынасы әрқашан орталықта болуы тиіс.

ЖИ – құрал, ал тәрбие – жүрек ісі. Осы екі күш бірігіп, баланың тұлғалық дамуына жаңа серпін береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту бағдарламасы (2023–2024 оқу жылы)*. – Астана: БІ. Алтынсарин ат. ҰБА, 2023.
2. UNESCO. *Guidance for Generative AI in Education and Research*. – Paris: UNESCO Publishing, 2023.
3. UNICEF. *Policy Guidance on Artificial Intelligence for Children*. – New York: UNICEF, 2021.
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. – Center for Curriculum Redesign, 2019.
5. NAEYC. *Technology and Interactive Media as Tools in Early Childhood Programs*. – Washington DC, 2020.
6. Әбілқасымова, А.Е. *Инновациялық педагогика және білім беру технологиялары*. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.
7. Қоянбаева, А. *Мектепке дейінгі ұйымдарда цифрлық және ойын технологияларын пайдалану әдістемесі*. – Астана, 2021.
8. OECD. *AI and the Future of Learning: Expert Papers*. – OECD Publishing, 2022.
9. Livingstone, S. & Blum-Ross, A. *Parenting for a Digital Future: How Hopes and Fears about Technology Shape Children's Lives*. – Oxford University Press, 2020.
10. Alimisis, D. *Educational Robotics and AI in Early Childhood Education*. – Springer, 2019.
11. Маслова, И. *Интерактивные технологии в дошкольном образовании*. – Москва: Просвещение, 2021.

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗАТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Айтбенова Фатима Батырбекқызы

Түркістан облыстық Білім басқармасының Отырар ауданы

Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті КММ

Дефектолог маманы, әдіскер

Кіріспе

Ерекше білімді қажет ететін балалар (ЕБҚБ) — танымдық, әлеуметтік-эмоционалдық, физикалық немесе сөйлеу дамуында түрлі ерекшеліктері бар оқушылар. Олардың білім алуына бағытталған жұмыстың тиімділігі педагогтың қолданатын әдіс-тәсілдеріне тікелей байланысты. Ойын — бала дамуының табиғи формасы; ойын арқылы танымдық қабілеттерді, тілдік-коммуникативті дағдыларды, есте сақтау мен зейінді, ойлау операцияларын дамытуды тиімді ұйымдастыруға болады. Бұл мақалада ойын-жаттығулардың теоретикалық негіздері, қағидалары, практикалық әдістері және мысал жаттығулар ұсынылады.

Теориялық негіздер

Ойын арқылы оқу идеялары классикалық және заманауи психолого-педагогикалық тұжырымдарға сүйенеді. Л. С. Выготскийнің жақындау дамуы теориясы (zone of proximal development) баланың әлеуетін ескере отырып, көрнекі-эмоционалды қолдауды ұйымдастыру қажеттігін айтады. Пиаже ойынның когнитивті құрылымдарды қалыптастырудағы рөлін атап өткен. Монтессори әдісі және сенсорлық интеграция принциптері арнайы қажеттіліктері бар балаларға адаптацияланған оқу материалдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мультисенсорлық тәсілдер (көру, есту, тактильді ақпаратты біріктіру) танымдық іс-әрекетке оң әсер етеді.

Принциптері және педагогикалық талаптар

1. **Қауіпсіздік және қолайлы орта:** ойын материалдары қауіпсіз және балалардың физикалық мүмкіндіктеріне сай болуы керек.
2. **Жекелендіру:** әр баланың даму деңгейі мен қажеттілігі ескерілген жеке/топтық тапсырмалар құрастырылады.
3. **Құрылымдалған прогрессия:** тапсырмалар жеңілден күрделірек бағытында жүйеленіп берілуі тиіс.
4. **Көп арналы стимуляция:** сенсорлар арқылы ақпаратты әр түрлі арналардан беру (тіс, қол, көз).
5. **Позитивті кері байланыс:** жетістіктерді мадақтау, қателіктерді түзету — мотивацияны сақтайды.
6. **Қайталау мен автоматизация:** дағдыны берік қалыптастыру үшін жүйелі түрде қайталау қажет.
7. **Ойынның мақсаттылығы:** әр ойынның нақты когнитивтік мақсаты (мысалы, есте сақтау, зейін, салыстыру) болуы керек.

Ойын-жаттығулардың түрлері және әдістері

1. **Сенсорлық ойындар** — түстерді, текстураларды, пішіндерді ажыратуға бағытталған. Сенсорлық қораптар, «табыңыз-сәйкесін», түрлі материалдар арқылы тәжірибелер.
2. **Көрнекі-жай және пазлдар** — логика мен кеңістіктік ойлауды дамытады (пазл, конструкторлар, фигураларды орналастыру).
3. **Естен сақтау ойындары** — карточкалық ойындар (matching), «есінде сақта» жаттығулары, суреттердің ретін қайталау.
4. **Зейінді дамыту ойындары** — «қайсысы өзгеше», «тапсырманы орындау үшін сәтке дейін тындап отыру» түріндегі жаттығулар.
5. **Тілдік ойын-жаттығулар** — сөздік жұмыс, сөйлем құрау, сурет бойынша әңгімелеу, рөлдік ойындар.
6. **Математикалық ойындар** — санау, салыстыру, пішіндермен жұмыс; күнделікті өмір тапсырмалары арқылы есептеу.
7. **Ой-әрекет интеграциясы (кабинет сыртындағы практикалық ойындар)** — дүкен ойыны, рецепт бойынша жұмыс жасау, бағыттар бойынша жүру.

Практикалық мысалдар (жаттығулар)

Төменде әр түрлі танымдық бағытқа арналған нақты ойын-жаттығулар келтірілген. Барлығы модификацияға ашық — баланың деңгейіне қарай қиындап/жеңілдеп беріледі.

1. «Түстер мен текстуралар қоржыны»

Мақсаты: сенсорлық айырмашылықтарды тану, салыстыру, сөздік қорға қосу.

Материал: түрлі түсті шарлар, жұмсақ, қатты, жылтыр, маталар.

Жүріс: баладан көзін жұмып қолына ұсталған объектінің текстурасы мен түсін сипаттап, содан кейін сурет бойынша сәйкестендірсін. Қосымша: «осыдан қайсысы жұмсақ?» — деген сұрақтар арқылы салыстыру және сөздік жұмыс.

2. «Суреттер тәртібі»

Мақсаты: логикалық ойлау, себеп-салдар байланысын түсіну.

Материал: оқиғалардың кезеңдерін көрсететін суреттер (мысалы, алма ағашы — жеміс — жинау — дастарқан).

Жүріс: суреттерді дұрыс реттілікке қою. Баланың түсіндіруін сұраңыз — бұл сөйлеу мен логикаға әсер етеді.

3. «Естелік карталар» (matching paired cards)

Мақсаты: қысқа мерзімді есте сақтау, ажырату.

Материал: жұп карталар (жануарлар, құрал-жабдықтар).

Жүріс: карталарды аударып, жұптарын табу. Реттілікті күрделендіріп отыру (карталар санын көбейту).

4. «Қоршалған тапсырма» (үрдіс бойынша орындау)

Мақсаты: зейін, нұсқаларды сақтау.

Материал: бірнеше қадамнан тұратын тапсырма (мысалы, «кішкентай жемісті алу — кесіп, тарелкаға қою»).

Жүріс: алдымен нұсқауларды біртіндеп орындап көрсету, баладан қайталауын сұрау. Қателік болғанда бағыттап көмектесу.

5. «Сөйлеу-драматизация» (рөлдік ойын)

Мақсаты: коммуникативті дағдылар, логика және әлеуметтік тәртіп.

Материал: костюмдер, ойыншық аспаптар.

Жүріс: дүкен, аурухана, отбасы рөлдерін ойнап, сценарий бойынша әрекет ету. Педагог көмегімен жаңа сөздер мен сөйлемдерді енгізу.

6. «Конструктор-тапсырма»

Мақсаты: кеңістіктік ойлау, проблема шешу.

Материал: лево, үлкен конструктор бөліктері.

Жүріс: алдын ала берілген модель бойынша жасау (жұптық немесе топтық жұмыс) немесе баланың өз ойынан бір құрылым құрауы. Қадамдар арқылы жоспарлау дағдыларын дамытады.

Бағалау және бақылау

Ойын-жаттығулардың тиімділігін бағалау бірнеше критерий бойынша жүргізіледі:

1. **Қүзіреттілік көрсеткіштері:** баланың тапсырмаларды біржақты емес орындауы, қателер саны, қажетті көмектің деңгейі.
2. **Прогресс картасы:** әр сабақ сайын нақты көрсеткіштерді жазып отыру (мысалы, тапсырмады тәуелсіз орындау пайыздық көрсеткіші).
3. **Видео/фото бақылау:** кейбір сессияларды жазып алып, динамиканы бағалау (ата-анамен бөлісу мүмкіндігі).
4. **Субъективті бақылау:** педагогтың, ата-ананың және баланың өзін-өзі бағалауы.

Бағалау нәтижелері негізінде келесі сессиялар бағдарламасы түзетіледі: жаттығуларды күрделендіріп не жеңілдетіп, жеке мақсаттарды жаңартады.

Педагогтың рөлі және ата-аналармен жұмыс

Педагог — ойын процестерін жоспарлаушы, қадағалаушы және мотивация беруші. Ата-аналарға үйде қайталау үшін қарапайым нұсқаулықтар мен құралдар ұсынылуы тиіс: үйдегі заттармен ойындар, күн тәртібіне кірістірілген тапсырмалар. Тұрақты коммуникация (апталық есеп, кеңес) — балалардың жетістігін бірізді қадағалауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ойын-жаттығулар ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық іс-әрекетін дамытудың ең тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Ойын арқылы сенсорлық жүйені ынталандыру, есте сақтау мен зейінді қалыптастыру, логикалық ойлау мен тілдік дағдыларды жетілдіру мүмкін. Негізгі талап —

жекеленген, құрылымдалған, қауіпсіз және мотивацияны арттыратын бағдарламалар құру. Педагог пен ата-ананың жүйелі ынтымақтастығы балалардың дамуын қамтамасыз етеді және олардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер (ұсынылған тізім)

1. Выготский, Л. С. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. International Universities Press.
3. Montessori, M. (1967). *The Absorbent Mind*. Holt, Rinehart and Winston.
4. Ayres, A. J. (2005). *Sensory Integration and the Child*. Western Psychological Services.
5. Tomlinson, C. A. (2014). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. ASCD.
6. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2016). *Inclusive Education: Guidelines and Recommendations* (нұсқаулық). (Қазақстан Республикасының Білім министрлігінің ресми құжаттары).
7. Оразбаева, Ж., & Құттымұратова, Г. (2018). *Арнайы білім беруде ойындар мен жаттығулардың маңызы*. Алматы: Білім баспасы. (жергілікті әдістемелік еңбек)
8. Frost, J. L., Wortham, S. C., & Reifel, S. (2012). *Play and Child Development*. Pearson.
9. National Research Council. (2001). *Efficacy of Early Childhood Intervention*. National Academy Press.
10. Schneck, C. M., & Ziviani, J. (2000). *Sensory Processing and Participation in Everyday Activities*. Journal of Occupational Therapy. (мақала түрінде)
11. отырған тәжірибелік материалдар: *Рөлдік ойындар мен сенсорлық жаттығуларға арналған әдістемелік жинақтар* (педагогикалық қолжазбалар, 2015–2023).
12. Әдістемелік ұсынымдар: *Бастауыш және арнайы мектептерге арналған оқу-әдістемелік құралдар* (жергілікті педагогикалық жинақтар).

